

บทที่ ๒

มหากาพย์

ก่อนที่จะพิจารณาบทบาทและฐานะของตัวละครในคัมภีร์ หรือวรรณคดีเรื่องใดก็ตาม จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยต้องศึกษาความเป็นมาของเรื่องนั้น ๆ ก่อน ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานเบื้องต้นของความเข้าใจในอันที่จะศึกษาให้กว้างขวางต่อไป

ความเป็นมาและยุคสมัยของการแต่ง

อินเดียมีกาพย์ยิ่งใหญ่ที่สุดอยู่ ๒ เรื่อง คือ รามายณะ (ความยาวประมาณ ๒๔,๐๐๐ โศลก) และมหากาพย์ (ความยาวประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ โศลก) การรวบรวมมหากาพย์นั้นมีได้มีเพียงครั้งเดียว เพราะเดิมที่เป็นเรื่องเล่าทำนองตำนาน หรือเรียกว่า อิทิहाส^๑ ที่มีอยู่เป็นเวลานานมาแล้วตั้งแต่เมื่อใดไม่สามารถบอกให้แน่ชัดได้ แต่เป็นเรื่องเล่าที่ติดปากกันมากก่อนที่จะมีการรวบรวมและจัดเรียบเรียงขยายเพิ่มเติมให้ดีขึ้น^๒ ทั้งเป็นเรื่องที่กระจุกกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ ก่อนจะถูกนำมาเรียบเรียงเป็นกาพย์เล่มใหญ่ ในเวลาที่ต่างกัน^๓

^๑ Arthur A. Macdonell, A History of Sanskrit Literature, (Delhi : Motilal Banarasidass, 1971), p.234.

^๒ F. Max Müller, A History of Ancient Sanskrit Literature, (Varanasi : Chowkhamba Series Office 1968), p.40.

^๓ D. "Mahabharata" p.183.

ซี.พี.รามสวามี ไอয়ার. บันทึกไว้ว่า เรื่องเล่านี้เป็นบทเพลงสรรเสริญ
 ชัยชนะของวีรบุรุษ ตอนเริ่มแรกเรียกว่า หุข และต่อมาเมื่อขยายเรื่องราวให้มากขึ้น
 เรียกชื่อภาพยี่ว่า ภารต มีความยาวระหว่าง ๘,๐๐๐ โสลก ถึง ๑๐,๐๐๐ และ
 ๒๔,๐๐๐ โสลก แล้วได้ออกพิมพ์เรื่อยมาจนครั้งสุดท้ายเป็นฉบับสมบูรณ์ มีความยาวประมาณ
 ๑๐๐,๐๐๐ โสลก กลายเป็นเรื่อง มหากาพย์^๑

สำหรับยุคสมัยของการแต่งและรวบรวมมหากาพย์นั้น อี.วอชเบิร์น ฮอปกินส์.
 (E. Washburn Hopkins,) ผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีสันสกฤตผู้หนึ่งได้กล่าวว่า "มีหลักฐาน
 จำกัดเขตระยะเวลาว่าอินเดียเริ่มรวบรวม และแต่งภาพยี่มหากาพย์เมื่อประมาณ ๔๐๐ ปี
 ก่อนคริสตศักราช และเสร็จบริบูรณ์เมื่อประมาณคริสตศักราช ๔๐๐"^๒

ฮอปกินส์ได้อ้างถึง ปาณินิ นักไวยากรณ์สันสกฤตว่าเป็นผู้ทราบเรื่องราวที่เล่า
 กันถึงวีรบุรุษผู้กล้าหาญดี เขาจำได้เกี่ยวกับลัทธิติ อรชุน - กฤษณะ (ผู้เป็นที่สักการะ
 ของอรชุน) และทราบว่า ยุधिษฐิระ เป็นวีรบุรุษชั้นนำของเรื่องเล่านี้^๓

^๑ C.P. Ramaswami Aiyar, The Cultural Heritage of India,
 p.51.

^๒ E. Washburn Hopkins, Epic Mythology, (Delhi : Indological
 Book house, 1968), p.1.

^๓ E. Washburn Hopkins, The Great Epic of India, (Calutta :
 Punthi Pustak, 1969), p.389.

อย่างไรก็ตาม ได้พบหลักฐานที่เก่าแก่ว่า ภารตะ และมหากาพย์อยู่ใน
 คฤหสูตร ของ อาศิวาลย ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามหากาพย์เริ่มแต่งและรวบรวมขึ้นเมื่อราว
 ๕๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล^๑ ซึ่งหลักฐานอันนี้พ้องกับที่ เจ.คาวสัน เอฟ.แมกซ์ มิลเลอร์
 (F. Max Müller) และ เอ.บี.คีท (A. B. Keith) เขียนไว้ด้วย

คงที่ใดกล่าวมาแล้วว่า เรื่องมหากาพย์มีการต่อเติมอยู่เรื่อยมาหลายครั้ง
 หลายคราว จะเห็นได้ว่า การรวบรวมครั้งแรกนั้นกล่าวถึงพระกฤษณะในฐานะครึ่งมนุษย์
 ครึ่งเทพ (ประมาณ ๔๐๐ - ๕๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล) แล้วต่อมาได้มีการปรับปรุงใหม่
 ให้พระกฤษณะมีฐานะเป็นเทพโดยสมบูรณ์ และได้แทรกเรื่องทำนองสั่งสอนเพิ่มเข้ามา
 กับผนวกเรื่องความกล้าหาญต่าง ๆ ของพระกฤษณะเข้าด้วย (ประมาณ ๒๐๐ ปี ก่อน
 คริสตกาล ถึง ค.ศ. ๑๐๐ - ๒๐๐) ต่อมาได้เพิ่มหน้าในบรรพสุดท้าย และเพิ่มเรื่อง
 ในอนุศาสนบรรพ โดยแบ่งเนื้อหามาจาก สานติบรรพ (ค.ศ. ๒๐๐ - ๔๐๐) และ
 สุดท้าย คือ ตั้งแต่ ค.ศ. ๔๐๐ ขึ้นไป ได้เพิ่มเรื่องเข้าไปอีกตามโอกาส^๒ จนกระทั่ง
 เป็นมหากาพย์ฉบับสมบูรณ์ ประมาณก่อน ค.ศ. ๕๐๐^๓

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ Arthur A. Macdonell, A History of Sanskrit Literature, p.240.

^๒ E. Washburn Hopkins, The Great Epic of India, p.398.

^๓ Ibid., p.386.

จากเหตุผลดังที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นเกี่ยวกับความเป็นมาของเรื่องมหากาธะ พ้องกับ ซี.พี. รามสวามี ไอยาร์^๑ ที่ว่า มหากาธะ มีประวัติความเป็นมาที่สืบเนื่องมาจาก ๓ ตอน^๒ คือ ตอนที่เรียกว่า ชย^๓ ภารต^๓ และมหากาธะ^๔

พอจะสรุปได้ว่า มหากาธะ เป็นเรื่องเล่าที่มีมานานแล้ว แต่เริ่มรวบรวมขึ้นเป็นหลักฐานเมื่อประมาณ หารอย หรือสี่ร้อย ปี ก่อนคริสตกักราช และเสร็จบริบูรณ์ประมาณ ค.ศ. ๕๐๐ - ๕๐๐ รวบรวมระยะเวลาแต่ง รวบรวมประมาณ ๕๐๐ - ๕๐๐ ปี

^๑ C.P. Ramaswami Aiyar, The Cultural Heritage of India, p.51.

^๒ เดิมเป็นลำนำนาสรรเสริญความมีชัยชนะของวีรบุรุษผู้กล้าหาญ เรียกลำนำน่าแห่งความมีชัยชนะว่า ชย

^๓ ต่อมาได้ขยายเรื่องให้มากขึ้น (รวมทั้งเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องวงศ์วานของวีรบุรุษผู้กล้าหาญเข้าไปด้วย) จึงเรียกว่า ภารต ซึ่งในความหมายของคำนี้ คือ วงศ์วานของกษัตริย์ภารต ผู้เป็นโอรสของท้าวทฤษณันต์กับนางศกุนตลา พระภรตเป็นกษัตริย์ที่เก่งฉกาจมาก ดังที่มีคำสรรเสริญในอาติบรพ บทที่ ๙๓ ว่า พระภรตเป็นกษัตริย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วทุกสารทิศ เป็นผู้ยิ่งใหญ่ในบรรดากษัตริย์ทั้งหลาย และเมื่อเสด็จนำทัพออกไปครั้งใด จะปราบศัตรูไครราบคาบหมด

ชาวอินเดียยกย่องศรัทธาพระภรตมาก จนถึงกับเรียกขานตนเองว่า ภารต (เหล่ากอของพระภรต) MW. "Bhārata." p.753.

^๔ เดิมเป็นเรื่องเล็ก ชื่อ ภารต แล้วก็ได้เพิ่มเติมเรื่องต่าง ๆ เข้าไปอีกจนกลายเป็นกาพย์ที่ยิ่งใหญ่ คือ มหากาธะ.

ทิวเรื่องและเรื่องแทรก

การศึกษามหากาพย์ทั้ง ๑๘ บรรพ^๑ โดยละเอียด ทำให้ทราบได้ชัดเจนว่า ส่วนที่เป็นเนื้อเรื่องแท้ ๆ หรือแก่นของเรื่องนั้น คือการพรรณนาเรื่องของสงครามใหญ่ระหว่างพวกเจ้าชายปาณฑพ^๒ และพวกเจ้าชายเกาฬ^๓ ณ กรุงกุญเษตร เป็นเวลา ๑๘ วัน

แม้ความหมายของคำว่า "มหากาพย์" ที่ผู้เขียนชาวยุโรปคิดค้นสกัดหลายท่านให้ไว้ก็แสดงว่า เรื่องมหากาพย์ พรรณนาการรบที่ยิ่งใหญ่ ดังที่ว่า

มหากาพย์ หมายถึงคำประพันธ์ที่บรรยายเรื่องของสงครามระหว่างโอรสของสองพี่น้อง คือ ท้าวชฎทราษฎร์ และท้าวปาณฑุ ผู้สืบสกุล แห่ง ภารต^๔ ... มหากาพย์ เป็นเรื่องราวกล่าวถึง มหากาพย์คือ การสงคราม ซึ่งการทักขัตตียปาณฑพทั้งห้าได้ทำกับกษัตริย์เกาฬ^๕.... มหากาพย์ คือเรื่องราวอันยิ่งใหญ่ที่บรรยายถึงการสงครามของพวกกาฬ เป็นเรื่องการสงครามโดยตรง

^๑ ดูเรื่องย่อมหากาพย์ ทั้ง ๑๘ บรรพ ในภาคผนวก

^๒ เจ้าชายปาณฑพ คือ โอรสฝ่ายพระเจ้าปาณฑุ กับนางกุนที นางมาหรี ไคแก่ ยุธิษฐิระ ภีมะ อรชุน นกุต และสทเทพ.

^๓ เจ้าชายเกาฬ คือ โอรส ๑๐๐ องค์ ของพระเจ้าชฎทราษฎร์ และนางคานธารี องค์ใหญ่นามว่า ทูโรยชน.

^๔ MW, "Mahābhārata" p.789.

^๕ มงกุฎเดาเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ, เทพเจ้าและสิ่งนารู, (พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๖), หน้า ๒๖๕.

ระหว่างพี่น้องสองฝ่ายที่รวมอยู่ในราชสกุลจันทวงศ์...มหาภารตะ คือบทขึ้นเรื่อง
แห่งความมีชัย บรรยายการกระทำของลูกหลานในสงครามที่ต่อสู้กันเพื่อแค้น^๒

จากข้อความที่ยกมานี้ เป็นข้อยืนยันว่า แกนของกาพย์มหาภารตะจริง ๆ นั้น
คือ การสงคราม ซึ่งมีความยาวประมาณ ๒๐,๐๐๐ โศลกเท่านั้น นอกนั้นเป็นเรื่องแทรก
ที่เรียกว่า "อุปาขยาน" คือ เป็นเรื่องแทรกหรือเรื่องย่อยที่เติมเข้ามา และบางที
เรื่องแทรกนั้นยังมีทาน คำสอน ปรชญา ประวัติเทพเจ้า เรื่องของฤๅษี อสูร มนุษย์
กษัตริย์ ตำนานต่าง ๆ กฎหมาย ประเพณี ฯลฯ แทรกไว้อีก อาทิ เรื่องแทรกชื่อศกุนตลา
หรือ ศกุนตโลปาขยาน^๓ ที่แทรกอยู่ในอาทิบรรพของมหาภารตะนั้น ยังมีเรื่องอื่นแทรก
เข้าไปอีก เช่น มีประเพณีการแต่งงานทุกแบบอธิบายแทรกไว้^๔ และมีนิทานเรื่อง

^๑ Arthur A. Macdonell, A history of Sanskrit Literature,
p.240.

^๒ C.P. Ramaswami Aiyar, The Cultural Heritage of India,
p.71.

^๓ แทรกอยู่ในอาทิบรรพ คือ ตั้งแต่บทที่ ๖๒ - ๖๘.

^๔ แทรกอยู่ในอาทิบรรพ คือ บทที่ ๖๘ โศลกที่ ๘ - ๘

Mbh.1.67.8-9, Mbh.R.1.73.

astāveva samāsenā vivāhā dharmataḥ smṛtāḥ /
brāhmo dāivastathāivārsah prajāpatyastathāsuraḥ //
gāndharvo rākṣasasācāiva pāisācasāstamah smṛtāḥ /

ประเพณีการแต่งงานมี ๘ รูปแบบ คือ แบบพรหม, แบบเทพ, แบบฤๅษี,
แบบประชาบดี, แบบอสูร, แบบคนธรรพ์, แบบรากษส และแบบปีศาจ.

นางอัปสร เมณฑกาอยู่ควย^๑ ดังนี้เป็นต้น

เรื่องแทรกที่สำคัญ ซึ่งมีอยู่ในมหาภารตะ มีประมาณ ๕๐ เรื่อง^๒ เรื่อง
เหล่านี้ที่สมบูรณ์ เช่น

เรื่องสาวตรี^๓ (สาวตรีบุษยาชยานม) เป็นเรื่องขนาดสั้นที่มีความสมบูรณ์
ควยเนื้อหาสาระ ความไพเราะทางภาษา และแนวความคิด จัดว่าเป็นวรรณกรรม
ที่สำคัญเล่มหนึ่ง สาวตรีเป็นเรื่องเล่าเพิ่มเติมเข้ามาในบรพที่สาม หรือวนบรพ เป็น
ตอนที่ยุधिษฐิระถามมหาฤษีมาร ภูณเฑยะถึงเรื่องที่พระองค์กำลังรอนพระทัยที่เป็นต้นเหตุ
ในนางเทราปที คงใคร่ได้รับความลำบาก นางคงติดตามสามีมาอยู่ในป่า แล้วยังถูก
ชยัทธลักพาตัวไปอีก ยุधिษฐิระถามมหาฤษีมาร ภูณเฑยะว่า เคยพบเห็นหรือทราบเรื่อง
สตรีใดที่มีความสุจริตเป็นเลิศเหมือนนางเทราปทีบ้าง^๔ มหาฤษีตอบว่า ในอดีตกาล
มีสตรีที่เลิศเช่นนี้ ชื่อ สาวตรี แลวมหาฤษีก็เล่าเรื่องสาวตรีให้ยุधिษฐิระฟัง

^๑ แทรกอยู่ในอาทิบรพ คือ บทที่ ๖๕ โศลกที่ ๑๘ - ๕๒ และบทที่ ๖๖
โศลกที่ ๑ - ๑๗.

^๒ สืบมาจากหนังสือมหาภารตะ ฉบับพิมพ์ที่เมือง POONA.

^๓ แทรกอยู่ในวนบรพ คือตั้งแต่บทที่ ๒๗๗ - ๒๘๓.

^๔ มค. หน้า ๑๔๓.

เรื่องพระนล^๑ (นโลปาชยานม) เป็นเรื่องแรกที่นักวรรณคดีอินเดีย
ลงความเห็นว่าเป็นเรื่อง และชาวซึ่งอย่างยิ่ง^๒ มีการแปลเรื่องพระนลออกเป็นภาษา
ต่าง ๆ หลายภาษา ฉบับที่ถ่ายออกเป็นภาษาไทยมี ๒ ฉบับ คือ พระนลคำหลวง^๓ และ
พระนลคำฉันท์^๔ เรื่องพระนลก็แทรกอยู่ในนวนิยายบรพคเวย คือตอนที่อุษิษฐิระบังเกิดความ
ท้อแท้ใจเนื่องจากแพศกา ต้องสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างจนหมดสิ้น แล้วยังถูกเนรเทศออก
มาอยู่ในป่าอีก เมื่อพระองค์พบกับฤษีพฤทท์ทิวะ ฤษีจึงเล่าเรื่องพระนลให้ฟัง^๕ เพื่อ
ปลอบใจเจ้าชายปาวพ สาระของเรื่องนี้สอนว่า คนเรานั้นอาจจะพลาดพลั้งสูญเสีย
อะไรไปหมดก็ได้ แต่สิ่งที่ควรจะต้องเหลืออยู่ก็คือ ความหวังและกำลังใจ จึงต้องต่อสู้แล้ว
จะมีความสุขดังเช่นพระนล

^๑ เรื่องศกุนตลา^๖ (ศกุนตโลปาชยานม) แทรกอยู่ในบรพคเวย เรื่องนี้
เขียนเป็นนิทานสั้น ๆ แม้เนื้อเรื่องจะไม่คึกคัก แต่บทบาทของนางเอกคือศกุนตลา
น่าสนใจมาก ทั้งนี้เพราะกวีได้ให้นางมีความเป็นตัวของตัวเอง^๗ แปลกกว่านางเอก
ในวรรณคดีสันสกฤตทั่ว ๆ ไป ในสมัยต่อมามีกวีชื่อกาติหาส ได้นำเรื่องนี้ไปแต่งบทละคร

^๑ แทรกอยู่ในนวนิยายบรพ คือตั้งแต่บทที่ ๕๐ - ๗๘.

^๒ C.P. Ramaswami Aiyar, The Cultural Heritage of India,
p.107.

^๓ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

^๔ พระนิพนธ์ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.)

^๕ Mbh.3.50.1, Mbh.R.3.53.

^๖ แทรกอยู่ในอาทิบรพ คือตั้งแต่บทที่ ๖๒ - ๖๘.

^๗ คิวิทยานิพนธ์ หน้า ๘๐ - ๘๗.

เรื่องอภิธานศากุณุตม หรือศกุนตลาชั้น นักวรรณคดีสันสกฤตเชื่อว่า กาลิทาสหิบ
เคาโครงเดิมมาจากเรื่องศกุนตลาเรื่องแรกในมหากาโร

เรื่องภควัทคีตา (ภควัทคีตาปรว) หรือที่แปลเป็นภาษาไทยว่า "บทเพลง
แห่งพระเจ้า" เป็นเรื่องโตตอบตอนหนึ่งที่แทรกอยู่ในภีษมบรว^๑ มีความยาวประมาณ
๗๐๐ โศลก^๒ เนื้อหาของเรื่องเป็นบทสนทนายะหว่างเจ้าชายอรชุนกับพระกฤษณะใน
สมรภูมิก่อนที่จะเริ่มมหาสงคราม

เรื่องพระราม^๓ (ราโมปาชยานม) เป็นเรื่องแรกที่รู้จักกับเรื่องสาวีตรี
เรื่องพระรามในมหากาโรเป็นเรื่องย่อ^๔ แต่ก็มีสาระสมบูรณ์ในตัวเอง บทบาทของ
นางสีดาก็มีพอสมควร ผู้วิจัยจะได้นำบทบาทและฐานะของสตรีผู้เป็นต้นนำในเรื่องแรกที่
ที่ได้อธิบายมาแล้วนั้นไปศึกษาให้ละเอียดในบทที่ ๓ ของวิทยานิพนธ์นี้ต่อไป

^๑ แทรกอยู่ในภีษมบรว คือตั้งแต่บทที่ ๑๔ - ๔๐.

^๒ MW. "Bhagavadgītā" p.744

^๓ แทรกอยู่ในนวนบรว คือตั้งแต่บทที่ ๒๕๘ - ๒๘๓.

^๔ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ, บ่อเกิดรามเกียรติ์,

(พระนคร : สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ ๒๕๑๓), หน้า ๑๑๘.

เรื่องแทรกนอกเหนือจากที่โคลงกล่าวมาแล้วข้างต้น ก็ยังมีที่ควรแก่การอ่านอีก
บ้าง ดังเช่น เรื่องอมุโปกุชยานมุ^๑ เรื่องแทรกเล่าถึงนางอัมพาตถึงใจเค็ดเคียวที่ถูก
ภีษมะ^๒ คุกพาหนี ต่อมานางพยายามบำเพ็ญพรตอย่างเข้มงวดจนได้ไปเกิดใหม่ และ
ตามฆาภีษมะสำเร็จ^๓ และเรื่องวาสิชุโรปาชยานมุ^๔, สุกนุโยปาชยานมุ^๕, ภีษมสุวรรณคณมุ^๖
เหล่านี้เป็นต้น

แบบทั่ว ๆ ไปของสตรีในเรื่อง

สตรีที่มีชื่อปรากฏอยู่ในมหากาพย์มีประมาณ ๔๐๐ คน^๗ หรือประมาณ ๕๐๐ ชื่อ
(เพราะบางคนมีหลายชื่อ) จัดแบ่งตามบทบาทและฐานะได้ ๕ ประเภท คือ

๑. ธรรมชาติ นามธรรม และอาการนามที่กวีตั้งขึ้นให้เป็นเทวี
๒. เทวีที่เป็นชายาของเทวะ และเทพธิดา
๓. นางอัปสร
๔. สตรีที่ให้แก่สัตว์ พืช และลูกเมียของสัตว์
๕. นางมนุษย์

^๑ Mbh. 5.170-193, Mbh.R. 5.174-179.

^๒ ลูกของพระเจ้าธฤตราษฎร์ และพระเจ้าปานทุ.

^๓ คูวิทยานิพนธ์ หน้า ๑๕๓.

^๔ Mbh. 1.164-168, Mbh.R. 1.179-184.

^๕ Mbh. 3.122-125, Mbh.R. 1.123-125.

^๖ Mbh. 13.154.

^๗ สืบมาจาก An Index to the names in Mahabharata.

ของ S. Sorensen. หน้า ๕ ถึงหน้า ๗๗๗.

๑. ธรรมชาติ นามธรรม และอาการนาม ที่กวีตั้งขึ้นให้เป็นเทวี

ชาวอารยันนั้นเป็นพวกเร่รอนเลี้ยงสัตว์ และเป็นนักรบที่กล้าหาญ ก่อนที่จะอพยพมาถึงอินเดียก็ต้องผจญภัยนานาประการ ภัยที่นับว่าร้ายกาจที่สุดคือภัยธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่า พายุ น้ำท่วม ไฟป่า ฯลฯ ด้วยความกลัวภัยธรรมชาติดังกล่าวนี้ ชาวฮินดูจึงสมมุติให้ธรรมชาติเป็นเทมีตัวมีตัวตนขึ้น เพื่อจะได้สวดบูชาขอให้ภัยธรรมชาติเหล่านั้นเบียดเบียน จากความคิดสร้างสรรค์หรือการสมมุติเทพขึ้นจากธรรมชาตินี้เอง "เทวี" ก็ปรากฏขึ้น^๑ และถือว่าสตรีรุ่นแรกของวรรณคดีสันสกฤตนี้ถูกสมมุติจากธรรมชาติ เท้าที่ปรากฏในบทสวดฤคเวท เช่น อุษสฺ^๒ (อุมาเทวี หรือรุ่งอรุณ) อป^๓ (น้ำ) ราตรี^๔ (กลางคืน) วาจุ^๕ (น้ำเสียง, ถอยคำ) อหิติ^๖ (ท้องฟ้าอันหาขอบเขตมิได้) ฯลฯ แต่เทวีในยุคพระเวทเหล่านั้น ก็ไม่มีบทบาทอะไรมากนัก เพราะเป็นเพียงเทวีสมมุติจากธรรมชาติ ซึ่งจะต้องมีผู้สวดสรรเสริญเท่านั้น

๑ ศักดิ์ศรี แยมันดคา, "สตรีในวรรณคดีสันสกฤต." วารสารคุรุปริทัศน์

: ๘๐ - ๘๑.

๒ ฤคเวท ๑.๑๒๕.๑๖.

๓ ฤคเวท ๑๐.๑๗.๑๐

๔ ฤคเวท ๑๐.๑๖๗

๕ ฤคเวท ๑๐.๑๒๕.๗

๖ ฤคเวท ๒.๒๗.๑

มาถึงยุคมหากาณะ เทวที่สมมุติขึ้นจากธรรมชาติหลายองค์ รวมกับเทวที่ดั้งเดิม
ในสมัยพระเวท มีบทบาทให้ศึกษากันมากขึ้นกว่าสมัยพระเวท เทวที่กวีตั้งขึ้นจาก
ธรรมชาตินี้ พ้องกับเทวในสมัยยุคเวทก็มี และที่เกิดขึ้นใหม่ก็มีไม่น้อย เทวประเภทหนึ่ง
องค์ที่สำคัญและมีบทบาทควรแก่การศึกษาคือ

พระคงคา เป็นชื่อของแม่น้ำสายสำคัญของอินเดีย กวียกขึ้นในนางมีตำแหน่ง
เป็นราชินีของแม่น้ำทั้งหลาย^๑ และเป็นธิดาองค์แรกของภูเขานิพวัต พระคงคาเป็น
เชษฐภคินีของพระอุมา เรื่องราวอันเป็นตำนานเกี่ยวกับพระคงคามีปรากฏเป็นที่ชัดเจน
ในมหากาณะ และรามายณะ ว่าแต่เดิมพระคงคาอยู่บนสวรรค์^๒ เรียกว่า สวรรคคงคา
แต่ตกลงมาสู่มนุษยโลกในสมัยของพระเจ้าภคิรณแห่งจันทรวงศ์ กล่าวคือ ภคิรณทูลขอ
พระศิวะให้โปรดนำพระคงคาลงมาสู่โลกเพื่อชำระล้างอริของโอรสทหมันองค์ของพระเจ้า
สคร ที่ถูกไฟไหม้ตายเพราะการเพ่งควายตาไฟของฤๅษีบิด^๓ ถ้าพระคงคาไม่ไหลลงมา
ชำระล้างอริ โอรสทหมันองค์นั้นก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์ ท้าวภคิรณำเพ็ญตะบะทรมาณ
กายเป็นเวลานานนับพัน ๆ ปี จนพระศิวะทรงเมตตาอนุญาตให้พระคงคาเสด็จลงมาชำระ
ล้างอริของโอรสทหมันองค์ ตามที่ภคิรณทูลขอ^๔ ครั้นพระคงคาถูกพระศิวะบังคับให้ลงมา

^๑ Mbh.R.1.96.

^๒ ศักดิ์ศรี แยมันคดา, ศักดิ์ศรีนิพนธ์, (กรุงเทพมหานคร : สุนทรภิกการพิมพ์
๒๕๑๗), หน้า ๑๑๘.

^๓ Mbh.3.106-108, Mbh.R.3.107-109.

^๔ Mbh.3.109.

ยังโลกมนุษย์ พระนางจึงกระโจนเป็นกระแสน้ำแรง ซึ่งจะทั่วโลกพินาศ พระศิวะ
เกรงโลกจะแตกหลาย จึงยื่นพระเศียรรองรับกระแสน้ำนั้น และบังคับให้ไหลวนเวียน
อยู่บนพระเศียรนับเป็นเวลาหนึ่งแสนปี^๑ แล้วพระศิวะก็ปล่อยให้กระแสน้ำไหลผ่าน
พระขนงตกลงมาสู่โลกมนุษย์ แยกเป็น ๗ สาย^๒ ที่เรียกกันว่า สप्तสินธุวสุ พระคงคา
ไหลไปไกล สายหนึ่งเขาไปสู่มณฑลพิธีของฤๅษีหनु ฤๅษีกำลังบำเพ็ญพรตจึงโกรธมาก
อาปากกลืนกระแสน้ำไว้มก ต่อมาเมื่อคลายความโกรธแล้วก็ปล่อยให้กระแสน้ำไหล
ออกจากหनु และพระคงคาก็ไหลไปสู่หลุมใหญ่ที่มีอัฐของโอรสหกหมื่นองค์กองอยู่ เป็นอัน
ว่า พระคงคาได้ชำระบาปให้แล้ว โอรสหกหมื่นองค์เหล่านั้นก็ได้ไปเกิดในสวรรค์^๓

ควยเหตุนี้ แม่น้ำคงคาจึงทรงความยิ่งใหญ่ ความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในความเชื่อ
ของชาวอินเดียเรื่อยมากระทั่งปัจจุบันนี้

^๑ Mbh.6.7.28, Mbh.R.6.6.

tām dhārayāmāsa purā durdharām parvatāirapi /
sātam varṣasahasrānām śirsā vai mahesvarah //

^๒ Mbh.6.7.44-45, Mbh.R.6.6.

... saptadhā pratipadyate //
vasvokasārā nalinī pāvanā ca sarasvatī /
jambūnadi ca sītā ca gaṅgā sindhusca saptamī //

^๓ Mbh.R.3.108.

พระคงคา หรือคงคาเทวี มีชื่อยานามอื่นว่า "ภาคีรีดี" (ผู้เนื่องด้วยท้าว-
ภคีรีดี)^๑ "ชาหุณวี" (ผู้เนื่องด้วยฤๅษีชหุณ)^๒ และ "สาคร"^๓ (ผู้เนื่องด้วยท้าวสคร)

อนึ่ง พระคงคาไม่เพียงถูกส่งไหลลงมายังโลกมนุษย์ในฐานะแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น
แต่จากหลักฐานที่ปรากฏในอาทิบริพพ แห่งมหาภารตะ แสดงว่า ครึ่งหนึ่งพระนางเคย
ถูกسابีไหลมาเกิดเป็นมนุษย์ และได้เป็นชายาของพระเจ้าศานตну มีเรื่องเล่าดังนี้

วันหนึ่งกษัตริย์นามว่า มหาภิษะ เสด็จไปเฝ้าพระพรหม พระคงคาก็ไปเฝ้า
พระพรหมด้วย ขณะที่ถูกคลั่งหลายนงอยู่ เฉพาะพระพักตร์ของพระพรหมนั้น บังเกิดลม
พัดมาอ่อน ๆ ทำให้ผาสีขาวนวลจางแสงจันทร์ที่ปกคลุมเรือนร่างพระคงคาอยู่พลิวแผย
เห็นส่วนที่ปกปิดไว้ คนอื่นรับกมหนักันหมด แต่มหาภิษะจ้องมองอย่างไม่ละอาย^๔
พระพรหมเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นก็พิโรธ สาบีใหม่มหาภิษะลงไปเกิดในโลกมนุษย์ และساب

^๑ กส. "ภาคีรีดี" หน้า ๔๔๒.

^๒ เล่มเดียวกัน "ชาหุณวี" หน้า ๔๔๕.

^๓ เราเรียกธารน้ำทุกสายว่า "สาคร" มาจนถึงปัจจุบันนี้.

^๔ Mbh.1.91.3-5, Mbh.R.1.96.

tatah kadācidbrahmānamupāsāmcakrire surāh /
tatra rājarsayo āsansa ca rājā mahābhisah //
atha gaṅgā saricchresthā samupāyātpitāmaham /
tasyā vāsah samuddhūtam marutena śasiprabham //
tato bhavansuraganāh sahasāvānmukhāstada /
mahābhisastu rājarsirasāṅko dr̥stvēnnaḍim //

ให้พระคงตกลงไปเกิดเป็นชายา ฝ่ายชายคือพระเจ้าศานตุนแห่งจันทรวงศ์ มีโอรสด้วยกัน ๘ องค์ ถูกพระคงคาขวางในแม่น้ำคงคาเสีย ๗ องค์ เหลือโอรสองค์สุดท้ายรอดชีวิตอยู่เพียงองค์เดียว นามว่า "คังเคยะ" (มีกำเนิดจากพระคงคา) ซึ่งในมหากาพย์เรียกว่า ภิษมะ หลังจากนั้น พระคงคาก็กลับไปสู่อสุรรค และในสมัยต่อมาภิษมะเสียชีวิตในสงครามมหากาพย์^๑

พระสรสวตี (สรสวตี) แปลตามศัพท์ว่า "เต็มไปด้วยน้ำ"^๒ พระนางเป็นชายาของเทพสรสวตี พระสรสวตีเป็นเทวีที่สมมุติขึ้นมาจากแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในสมัยพระเวท^๓ ถือกันว่าเป็นแม่น้ำชำระบาป มีอาศรมฤๅษี และศิรณะ (เทวสถานสำหรับบำเพ็ญบุญ) ตั้งเรียงรายไปตลอดแนวฝั่ง

อย่างไรก็ตามจากข้อมูลในมหากาพย์ ปรากฏชัดแจ้งว่า เทวองค์นี้ยังมีฐานะเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์^๔ เหมือนสมัยพระเวท และอีกฐานะหนึ่ง พระนางเป็นเทวีอักษร ศาสตร์ และศิลปศาสตร์^๕ หรือเทวีแห่งการเรียนรู้ควย ตัวอย่างเช่น พระสรสวตี ใ้รับยกย่อง

^๑ Mbh.5.173-174.

^๒ ศักดิ์ศรี แยมันดคา, "สตรีในวรรณคดีสันสกฤต." วารสารครูปริทัศน์

: ๘๕.

^๓ Arthur. A. Macdonell, Vedic Mythology, p.86.

^๔ S. "Sarasvati" p.621.

^๕ Ibid., p.622

ว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ๗ สาย ที่คลุมไปทั่วจักรวาล^๑ และมีเรื่องสำคัญเล่าว่า พระนางเป็นผู้ให้กำเนิดสัปตฤๅษีหรือฤๅษีทั้งเจ็ด ที่ชื่อ วายุเวคะ วายุพละ วายุหั้น วายุมันฑละ วายุทวาละ วายุเรตัส และวายุจักร^๒ ใครเป็นบิดาของฤๅษีทั้งเจ็ด เรื่องนี้มีอ้างอยู่ใน คติยบรพ บทที่ ๓๑ ว่า วันหนึ่งฤๅษีมังกณะ (มงฺกณก) ไปที่ริมฝั่งแม่น้ำสรสวตี พบหญิงสาวผู้ซึ่งมีหน้าผากและแขนสวยหาที่ใครมิได้ นางกำลังอาบน้ำอยู่ในแม่น้ำ ฤๅษีเห็นเรือนร่างที่เปลือยเปล่า กาโมทกจึงไหลหยดลงในแม่น้ำสรสวตี ฤๅษีมังกณะได้เก็บกาโมทก (ที่ผสมกับน้ำในแม่น้ำสรสวตีแล้ว) นั้นใส่ในหม้อดิน ต่อมาได้แยกออกเป็น

^๑ Mbh.9.37.3, Mbh.R.9.38.

rājansapta sarasvatyo yābhirvyāptamidaṁ jagat /
āhūtā balavadbhirhi tatra tatra sarasvatī //

^๒ Mbh.9.37.32; Mbh.R.9.38.

vāyuvego vāyubalo vāyuhā vāyumaṇḍalah /
vāyujvālo vāyuretā vāyucakraśca vīryavān //

๗ ส่วน เกิดเป็นฤๅษี ๗ คน^๑ คว้ยเหตุนี้เอง ณ ที่ริมฝั่งหรือตริถะนั้นเรียกอีกอย่างหนึ่ง
ว่า สัปตสรส์วตี (สัปตสรส์วตี)^๒

พระสรส์วตี ใ้รับยกย่องว่าเป็นเทวีแห่งอักษรศาสตร์ ดังเห็นในคานคิยรรพ
มีข้อความว่า มุนีเษษณวักยะ (ยษณวักยะ) ต้องการเรียนรูพระเวททั้งหลาย จึง
ไ้สั้การะพระสรส์วตี พระนางเสด็จมาปรากฏองค์ให้เห็น โดยมีเครื่องทรงเป็นสระ
พยุขณะ และตรส์ว่า "โอม"^๓ แล้วพระสรส์วตีก็อธิบายพระเวทให้ฤๅษียษณวักยะ
เข้าใจโดยตลอด

^๑ Mbh.9.37.29-31, Mbh.R.9.39.

sṛṣṭu maṅkanakasyāpi kāumārabrahmacāriṇaḥ /
āpagāmavaḡdhasya rājanprakṛiditam makat //
drstvā yadrochayā tatra sriyamambhasi bhārata /
snāyantīm ruoirāpaṅgīm digvāsasamaninditām /
sarasvatyām mahārāja caskande vīryamambhasi //
tadretah sa tu jagrāha kalasē vāi mahātapāḥ /
saptadhā pravībhāgam tu kalasāstham jagāmaha /
tatrarsayah sapta jātā jajñire marutām gaṇāḥ //

^๒ Mbh.9.37.28.

... iti saptasarasvatyo nāmataḥ /

^๓ Mbh.12.306.14, Mbh.R.12.319.

tataḥ pravṛttātiṣubhā svaravyaṅjanabhūsitā /
amṅkaramāditah kṛtvā mama devī sarasvati //

ควยเหตุนี้ชาวฮินดูมักจะขึ้นตนบทสวด หรือขึ้นตนกาพย์กลอนควยการกล่าว
สกุติ พระนารายณและพระสรวิสวดี อาทิ บทสกุติหน้าทีหนึ่งของมหาภารตะ^๑

พระธรณี หรือ พระปฤถิวี คือแผ่นดิน นับเป็นสตรีคนแรกในวรรณคดีสันสกฤต
อันมีบทสวดในฤคเวทเพียง ๓ สุกตะ แต่ในอถรรพเวทมีบทสวดที่ยาวกว่าและไพเราะ
บางเป็นบางบท^๒ สำหรับในมหาภารตะ พระธรณีมีบทบาทไม่มากนัก พระนางเป็นชายา
ของทองฟ้า (เทยาส) และเป็นธิดาของพระพรหม (พรหมณะ สุกตาม)^๓ พระธรณี
คือธรรมชาติที่กวีสมมุติให้เป็นบุคคลในฐานะพระมารดาแห่งสรรพสิ่งทั้งปวงที่พระเจ้าสร้าง
ขึ้น^๔ นับเป็นเทวีผู้ให้ความอุปถัมภ์ เมื่อเกิดเหตุขัดข้องหรือมีข้อสงสัยอะไร จะมีคำถาม
ให้พระธรณีตอบ เช่นในอนุศาสนบรรพมีข้อความว่า พระกฤษณะถามพระธรณีเกี่ยวกับ
ขอบัญญัติของบุรุษผู้อยู่ในตำแหน่งพอบาน พระธรณีจึงได้ชี้แนะให้พระกฤษณะทรงทราบ
โดยสรุปว่า

พอบานควรทำให้แม่บ้านพึงพอใจ ควยการให้สิ่งของต่างๆ ๆ ที่แม่บ้านปรารถนา
พอบานที่ดีจะไม่พุ่มเพื่อยในการกินและดื่ม ควรเอาใจใส่ในเรื่องการสังเวยเป็น
ประจำ ควยการถวายเครื่องสังเวยพระยมทางทิศใต้ พระวรุณทางทิศตะวันตก

^๑ Mbh. 1.

nārāyaṇam namaskṛtyanaramcāiva narottamam /
devīm sarasvatīm cāiva tato jayamudīrayet //

^๒ Arthur. A. Macdonell, Vedic Mythology, p.88.

^๓ Mbh.13.139.2.

^๔ Mbh.13.34.20.

โสมทางทิศเหนือ พระอินทร์ทางทิศตะวันออก และบูชาพระประชาบดีในบ้าน และ
 ครัวให้อาหารแก่คนเพื่อเป็นทานที่ประทุมาน... อู้งทว่าใครก็ตามได้ปฏิบัติดังนี้
 แล้ว เขาผู้นั้นจะไคร่บ่ข้อเสียง และเมื่อตายจะไคไปเกิดบนสวรรค์แดนแห่งความ
 สุขอันเลิศ^๑

อนึ่ง พระชนมโศกชื่อว่า เป็นเทวีที่ใจดี^๒ มีชื่ออื่น ๆ ที่รู้จักกันแพร่หลายคือ
 ภูมิ, ปถิวี, อปารรา, อรชุนี, อรวี, กษา (กฺษา), กษมิ (กฺษมิ), กษมา (กฺษมา),
 คมา (คฺมา), มที, อุตคานา (อฺุตคานา), ฯลฯ^๓

พระอหิติ คำว่า "อหิติ" แปลว่า ไม่มีที่สุด ไม่มีขอบเขต หมายถึงห้วงอากาศ
 อันกว้างขวางหาที่สุดมิได้^๔ อยู่ระหว่างฟ้ากับดิน พระนางเป็นธิดาองค์หนึ่งใน ๑๓ องค์
 ของพระทักษะ^๕ และเป็นพระมารดาของพระอาหิตย ๑๒ องค์^๖ (อหิตะ ปุตรา)

^๑ Mbh.13.100.4-23, Mbh.R.13.97.

^๒ Arthur. A. Macdonell, Vedic Mythology, p.88.

^๓ ศักดิ์ศรี แยมัคคา, "สตรีในวรรณคดีสันสกฤต" วารสารคุรุปริทัศน์ : ๘๑.

^๔ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ, เทพเจ้าและสิ่งนาฏ,
 หน้า ๒๓๖.

^๕ นามธิดา ๑๓ องค์ ของพระทักษะที่แต่งงานกับฤๅษีกัศยป.
 Aditi, Diti, Danu, Kālā, Danāyu, Sinhikā, Krodhā, Prāvā, Arista,
 Vinatā, Kapilā, Muni, Kadrū. Mbh.1.59.12-13.

^๖ นามของพระอาหิตย ๑๒ องค์ ผู้เป็นโอรสทั้งหลายของพระอหิติ.
 Dhātr, Mitra, Bhṅga, Aryaman, Sakra, Varuna, Anśa, Vivasvat
 Pūsan, Savitr, Tvastr, Viṣṇu. Mbh.1.59.15-16.

ในอนุศาสนบรรพ บทที่ ๘๒ แสดงให้ผู้อ่านทราบว่า พระอหิคือเป็นมารดาที่มีความอดทน และมีความเพียรพยายามเป็นเลิศ กล่าวคือ ในครั้งเทวยุค ณ ยอดเขาไกรลาส (ไกลาส) พระนางปรารถนาที่จะให้โอรสมาจุติในครรภ์ จึงบำเพ็ญพรตทรมาณกายโดยยืนขาเดียว เป็นเวลานานถึง ๑๑,๐๐๐ ปี ด้วยความเข้มงวดแห่งการบำเพ็ญพรตมานานนี้ ทำให้ ผู้ที่อยู่ ณ ยอดเขาไกรลาสถูกเผาไหม้ตายไป แต่นั้นมา เทวดา ฤๅษี และนาครผู้ยิ่งใหญ่ เริ่มจงรักภักดีต่อพระนาง^๑ และในที่สุดพระอหิก็ได้รับพระวิญญูมาจุติในครรภ์ นับเป็น เกียรติอันสูงสุด จึงได้นำมาว่า พระเทพมารดาบาง พระโลกมารดาบาง^๒

พระอหิเคยถูกพระพุทสาป ในมหากาพย์มีข้อมูลบอกไว้ว่า ครั้งหนึ่ง พระอหิปรุงอาหารไว้ อาหารนั้นมีคุณสมบัติพิเศษ คือใครบริโภคนั้นแล้ว สามารถฆ่าอสูรได้ เมื่อพระนางปรุงเสร็จ พระพุทผานมา และแะเข้ามาขออาหารนั้นเพื่อเป็นทาน พระนางปฏิเสธไม่ยอมให้ เป็นเหตุให้พระพุทโกรธมาก ถึงกับกล่าวคำสาปพระอหิ ว่า

^๑ Mbh.13.82.24.27.28, Mbh.R.13.83.

purā devayugo ... daksasya duhitā devī //
 atapyata tapo ghoram hrstā dharmaparāyanā //
 kāilāsasikhare ramye devagandharvasevite //
 vyatisthadekapādena paramam yogamāsthītā /
 dasā varsasahasrāṇi dasā varśasātāni ca //
 samtaptāstapasā tasyā devāḥ sarsimahoragāḥ /

^๒ E. Washburn Hopkins, Epic Mythology, p.81.

จะมี มารุตานุท (mārtānda = ไชตายน) เป็นโอรส^๑

นอกจากนี้ยังมีสตรีที่มีกล่าวถึงในมหาภารตะ ที่กวีสร้างขึ้นจากนามธรรม และอาการนามต่าง ๆ โดยไม่มีเรื่องราวประกอบมากนัก เช่น ราตรี (ราตรี = กลางคืน) สนชยา (สนชยา = เวลาที่กลางวันกับกลางคืนมาบรรจบกัน) วิทยา (วิทยา = ความรู้) และยังมีชื่อของชายาทั้ง ๑๐ ของธรรม (ธรรม) คือ เกียรติ (เกียรติ = ชื่อเสียง) ลักษมี (ลักษมี = โชค) ธฤติ (ความพอใจ) เมธา (ความรู้) ปุณฺณิ (ปุณฺณิ = ความเจริญ) ศรีชชา (ศรีชชา = ความเชื่อ) กริยา (กริยา = การกระทำ) พุทธิ (พุทธิ = ความรู้) ลัชชา (ลชชา = ความอาย) มติ^๒ (ความจำ) และยังมีชื่อยาของธรรม ชื่อว่า นิรฤติ^๓ (นิรฤติ = ความตาย) เป็นต้น

^๑ Mbh.12.329.44, Mbh.R.12.343.

aditirvāi devānāmanamapacadetadbhuktivāsurañhanisyantiti / 1 / tatra
budho vratacaryāsamāptāvāgacchat / 2 / aditiṃ cāvocadbhiksām dehīti
/ 3 / tatra devāih pūrvametatprāśyam nānyenetyaditirbhiksām nādāt / 4 /
atha bhiksāpratyakhyānarnsitena budhena brahmabhūtena vivasvato dvitīye
janmanyandasamjñitasyāndam māritamadityāh / 5 / sa mārtāndo vivasvān --
abhavacahrāddhadevah / 6 //

^๒ Mbh.1.60.13-14.

nāmato dharmapatnyastāh kīrtiyamānā nibodha me /
kīrtirlakṣmīrdhrtirmedhā pūstih śraddhā kriyā tathā //
buddhirlajjā matiscāiva patnyo dharmasya tā dasa /

^๓ S. "nirrti" p.518.

ข้อมูลทั้งหมดที่ผู้วิจัยได้หยิบยกมาเสนอไว้แล้วนี้ สตรีประเภทที่หนึ่ง อาจแยกให้เห็นชัดขึ้นได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) ธรรมชาติที่กวีตั้งขึ้นให้เป็นเทวีผู้ทรงอำนาจ ได้แก่ พระชนนี พระคงคา พระอหิตี เป็นต้น

๒) บุคคลาธิษฐานของนามธรรม และอาการนาม ลักษณะนี้ในมหากาพย์ ไม่มีบทบาทสำคัญอะไร จึงเป็นสตรีที่กวีบรรยายให้เป็นผู้มีระเบียบ แบบแผน มีความงาม หรือมีความชั่ว เลว ในแง่ต่าง ๆ ตามจินตนาการของกวีเท่านั้น

๒. เทวีที่เป็นชายาของเทวะและเทพธิดา

สตรีประเภทที่ ๒ นี้ คล้ายกับประเภทที่ ๑ ในลักษณะที่เป็นเทวี แต่แตกต่างกันตรงที่ว่า ประเภทที่ ๒ นี้ ไม่ได้มีพื้นฐานมาจากธรรมชาติ นามธรรมหรืออาการนาม แต่เป็นเทวีโดยกำเนิด มิได้สมมุติขึ้น

ในยุคมหากาพย์ของอินเดีย มีเทวีบางองค์ที่ได้รับตำแหน่งสำคัญเทียบเท่าเทวะ หรืออาจเหนือกว่าเทวะบางองค์ เทวีที่สำคัญนี้คือ พระอุมา หรือหุรคา หรือปารวตี ชายาแห่งพระศิวะ และพระลักษมีชายาแห่งพระวิष्ณุ^๑

ผู้วิจัยขอนำบทบาทที่สำคัญของเทวีทั้งสองพระองค์ที่ปรากฏในมหากาพย์มาประกอบให้เห็นชัดขึ้นพอเป็นสังเขปดังต่อไปนี้คือ

พระอุมา หุรคา หรือ ปารวตี เป็นธิดาของภูเขาคิเมวัต ในมหากาพย์ พระนางมีบทบาทเป็นเทวีผู้มั่งคั่งยิ่งใหญ่มาก ภายใตุนั้นพระนางจึงมีชื่อประมาณ ๕๐ ชื่อ^๒

^๑ Arthur A. Macdonell, A History of Sanskrit Literature, p.233.

^๒ สืบมาจาก An Index to the names in Mahabharata.

ของ S.Sorensen. คู่มือพระอุมาทั้งหมดได้ในภาคผนวก

พระอุมาสาปเทวดา พระอุมาเป็นเทวีที่สมภพหลายครั้งหลายหน ในอนุศาสน
 บรรพ บทที่ ๘๔ มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระนางสมภพเป็นชายาแห่งพระศิวะ
 หลังจากอภิเษกกันใหม่ ทั้งสองพระองค์ได้พำนักอยู่บนภูเขาคิมาลัย และรวมเพศเพเลิน
 ในความรักต่อกัน บรรดาเทวดาทั้งหลายตระหนักดีว่า ถ้าหากพระอุมาจะมีโอรสกับพระศิวะ
 แล้ว โอรสพระองค์นั้นจะมีพลังยิ่งเหนือกว่าใครในสามโลก และจะทำให้จักรวาล
 ทั้งหมดมอดไหม้ เทวดาทั้งหลายจึงไปกราบทูลขอร้องให้พระศิวะทรงงดการมีโอรส พระ
 ศิวะทรงยินยอม เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้พระอุมาทรงพิโรธมาก พระนางจึงสาปเทวดา
 ทั้งหลายว่า "ต่อไปนี้เจ้าทั้งหลายจะไม่มีบุตรกับชายาของตน"^๑ เรื่องราวในมหากาพย์
 ดังกล่าวนี้อี.วอชเบอร์น ฮอปกินส์ เขียนไว้ว่า พระอุมาเป็นเหตุให้เทพทั้งหลายไม่
 มีบุตร^๒

พระอุมาให้พรพระกฤษณะ พระอุมาเป็นเทวีที่มีอำนาจและศักดิ์สิทธิ์ยิ่งใหม่
 สามารถสาปเทวดาได้ตามประสงค์ และยามใดพระนางโปรดปรานใครก็จะอำนวยพร
 แก่ผู้นั้น ดังเช่น ในอนุศาสนบรรพ มีเรื่องว่า ครั้งหนึ่งพระกฤษณะได้บูชาพระอุมา และ
 ออวอนขอพร พระอุมาจึงประสาทพรให้ตามที่พระกฤษณะปรารถนา พรที่ประทานแก่
 พระกฤษณะคือ

^๑ Mbh.13.84.8-29, Mbh.R.13.85.

^๒ E. Washburn Hopkins, Epic Mythology. p.226.

พระกฤษณะมีมเหสีได้ ๑๖,๐๐๐ องค์ และความรักระหว่างพระองค์กับมเหสีจะไม่มีความเสื่อมคลาย พระกฤษณะจะเป็นผู้ที่มิรูปรูงาม จะใคร่รับความรักจากญาติทั้งหลาย และพระองค์สามารถเลี้ยงอาหารแก่แขก ๘,๐๐๐ คน ในพระราชวังได้เป็นประจำทุกวัน^๑

พระอุมามีชื่อมาก นอกจากชื่อหุรคา ปารวตี และกาลิแล้ว กวีมักจะตั้งฉายา नामของพระนางขึ้นตามบทบาทฐานะและพฤติกรรมของพระนางที่จุดิมาเกิดในปางนั้น ๆ เช่น เคารวี (ผู้มีผิวสีเหลืองนวล) บัทยา (ผู้มีคอกบัว, ผู้ถือคอกบัว หรือผู้มีคุณสมบัติเหมือนคอกบัว) คิริธา (นางผู้กำเนิดมาจากภูเขา)^๒ ฯลฯ

สรุปว่าพระอума เป็นเทวีที่ควรเคารพสักการะและน่านางขามยิ่ง พระนางมีอำนาจยิ่งใหญ่ มีผู้ติดตามรับใช้ คือพระสาวตรี^๓ ผู้เป็นชายาของพระพรหม

^๑ Mbh.13.16.7-8, Mbh.R.13.15.

evam bhaviṣyatya maraprabhāva nāham mṛṣā jātu vade kadācit /
bhāryāsahasarāṇi ca gadaśaiva tāsu priyatvam ca tathākṣayatvam //
prītiṃ cāgrayāṃ bāndhavanāṃ sakāśahadāmi te vapuṣaḥ kāmyatāṃ ca /
bhokṣyante vāi saptatirvāi śatāni gr̥he tubhyama tithināṃ ca nityam //

^๒ MW. p.355.

^๓ S. "Uma" p.689.

พระลักษมี หรือ พระศรี คือชายาของ พระวิษณุ มีกำเนิดจากทะเลน้ำนม^๑ ในคราวกวนน้ำอัมฤต ถ้าจะเปรียบกับเทพธิดากรีก พระศรีก็คือวีนิส (Venus) หรือ อะโฟรไดท์ (Aphrodite) ผู้มีกำเนิดจากทองทะเล^๒

พระศรี คือ เทวีคูบุญของ พระวิษณุ พระศรี หรือ พระลักษมี เป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อ สวามี เป็นเลิศ ไม่ว่า พระวิษณุ จะอวตารไปเกิดเป็นอะไรก็ตาม พระนาง จะคอยติดตามไปเกิดเป็นคูครองหรือเป็นญาติผู้คอยเกื้อกูลช่วยเหลือทุกชาติไป ตัวอย่างเช่น พระวิษณุ อวตารไปเกิดเป็น พระราม พระนาง ติดตามไปเกิดเป็น นางสีดา เมื่อ พระวิษณุ อวตารเป็น พระกฤษณะ พระนาง ติดตามไปเกิดเป็น นางรุกมีณี^๓ ดังนี้ เป็นต้น

พระศรี เป็น เทวีผู้ทรงความเมตตา ชาวฮินดูนั้น นอกจากจะนับถือว่า พระศรี เป็น สัตว์ที่มีบุญคุณในน้ำนมแล้ว แม่เตมุลวัวก็ถือว่าเป็นของดีและศักดิ์สิทธิ์ด้วย ในมหาภารตะอนุศาสนบรรพ บทที่ ๔๑ มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ครึ่งหนึ่ง พระศรี เสด็จผ่านมาเห็น วัวกำลังกินหญ้า อยู่ในทุ่งกว้าง อันเขียวชอุ่ม พระนาง มีความเมตตาและรู้สึกพอใจว่า เหล่านี้น่ามาก จึงอนุญาตให้ วัว ขอพรได้ แต่ วัว ปฏิเสธ โดยให้เหตุผลว่า ตนพอใจในสิ่งที่มีอยู่แล้ว แต่ พระลักษมี ก็ยังประทานพรให้ว่า ถ้าหาก วัว ทั้งหลายปรารถนาจะมีความเจริญแล้ว แม่กองมูลของ วัว ก็เป็นของศักดิ์สิทธิ์ ที่อาจอำนวยความสุขความเจริญได้^๔

^๑ Mbh.1.16.34-40.

^๒ ศักดิ์ศรี แยมันดคา, ศักดิ์ศรีนิพนธ์, หน้า ๑๕๕.

^๓ Mbh.1.67.

^๔ Mbh.13.81.2-26, Mbh.R.13.82.

นี้เป็นเหตุผลประการหนึ่งที่อธิบายว่า เพราะเหตุใดชาวฮินดูโดยทั่วไปมักจะเชื่อว่า มลิวามีความศักดิ์สิทธิ์^๑ จากตัวอย่างที่พระศรีทรงให้พรแก่วันนี้เป็นอาทิ พระศรีจึงได้รับฉายานามว่า เป็นเทวีที่กอบปรุควความเมตตากรุณาอันเป็นเสน่ห์เสริมให้พระนางงามพริ้ม พระวรกายของพระลักษมีนั้นเป็นที่นับถือกันว่า เป็นตัวอย่างแห่งความงามอันหาหญิงใดในพิภพจักเปรียบมิได้อยู่แล้ว ทั้งกิริยาและน้ำใจยังเสริมเข้ามาให้งามอีก^๒ ก็ยังทำให้พระศรีดำรงมั่นอยู่ในความเคารพบูชาของปวงชนไม่รูวาย เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ความงามที่ล้ำเลิศนั้นคือ งามทั้งรูปและงามทั้งน้ำใจ

อนึ่ง สตรีประเภทที่สอง นอกจากพระอุมา และพระศรี ดังที่ได้อธิบายมาแล้วนี้ ก็ยังมีชายาของเทพบางองค์ที่มีบทบาทควรแก่การนำมาศึกษา และจัดเข้าเป็นสตรีประเภทที่สองคือ

พระสาวิตรี เป็นชายาของพระพรหม และเป็นธิดาพระสวิตฤ (พระอาทิตย์องค์หนึ่ง) จากหลักฐานในมหาภารตะ พระสาวิตรีได้รับการยกย่องให้เป็นพระมารดาแห่งพระเวท แต่มีฐานะบทบาทเป็นที่กล่าวถึงน้อยกว่าพระอุมา และพระลักษมี เนื่องด้วยในวนบรรพได้กล่าวไว้ว่า พระสาวิตรีคอยติดตามรับใช้พระอุมา^๓ แต่อย่างไรก็ตาม พระสาวิตรีก็มีบทบาทสำคัญไม่น้อย คือ

^๑ V. Mani, "Lakṣmī" Purānic Encyclopeda, p.449.

^๒ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ, เทพเจ้าและสิ่งนาฏ, หน้า ๗๕.

^๓ S. "Sāvitrī" p.636.

พระสาวิตรีเป็นเทวีแห่งเวทมนตร์ พระนางมีนามอีกอย่างหนึ่งว่า "คายนตรี"^๑
 (คายนตรีเป็นชื่อของแบบการประพันธ์ในคัมภีร์พระเวท ชาวอินเดียถือว่าเป็นเทวีมีตัวตน
 เป็นผู้ไปนำโสมมาสู่โลกมนุษย์) ใครก็ตามที่ปรารถนาพรจากพระสาวิตรี เขาจะบูชา
 สักการะและทอมนตร์ ตัวอย่างเช่น ท้าวอศิวคี ประสงค์จะไคราชธิดา พระองค์จึง
 ทำพิธีสักการะพระสาวิตรี โดยการทอมนตร์ สรรเสริญพระสาวิตรีหนึ่งแสนครั้งทุกวัน
 เสวยอาหารในยามที่ ๖ เท่านั้น ทำพิธีอยู่นาน ๑๘ ปี^๒ พระนางจึงลงมาปรากฏ
 ณ เวทีแห่งยัชฌกรรรม แลประทานพรแกท้าวอศิวคีว่าจะให้ธิดาองค์หนึ่ง ซึ่งขอตั้งชื่อ
 ว่า นางสาวิตรี^๓

^๑ The goddess of Gāyatrī of Sāvitrī. Mbh.R.12.199.

^๒ Mbh.3.277.9-10, Mbh.R.3.291.

hutvā satasahasram sasāvitrīyā rājasattama /
 saste saste tadā kāle babhūva mitabhojanah //
 atena niyamenāsīdvarsānyastādasāiva tu /
 pūrṇe tvastādase varṣe sāvitrī tustimabhyagāt /
 svarūpinī tadā rājandarsayāmāsa tam nr̥pam //

^๓ Mbh.3.277.11-18.

ต่อมาอีกครั้งหนึ่งเมื่อพราหมณ์ ชปาก ผู้เคร่งในศาสนาอ้างว่าเพญพรตทองบท สวดคยตรี อยู่ที่เขาหิมาลัยเป็นเวลานาน ๑,๐๐๐ ปี พระสาวตรีจึงมาปรากฏให้เห็น ตรีว่า "เราพอใจท่านแล้ว" แต่พราหมณ์ยังคงนั่งสาธยายมนตร์ต่อไป พระนางยิ่ง พอใจมากขึ้น ครั้นสาธยายมนตร์จบ เขาจึงลุกขึ้นแสดงความเคารพและกมลลงกราบกับ พันตรงหน้าพระบาทของพระสาวตรี^๑ เทวีจึงให้พรตามที่พราหมณ์ปรารถนา คือ "ให้ สามารถจำบทสวดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทุกระยะ และให้ระงับจิตใจอยู่ในสมาธิดีขึ้นยิ่งกว่า เดิม"^๒

พิจารณาตามขอมูลที่ผู้วิจัยได้นำมาเสนอนี้ พอจะวิเคราะห์ได้ว่า พระสาวตรี เป็นที่รักและเคารพยิ่ง แมพราหมณ์ก็ยังกมลลงกราบแทบพระบาท และนอกจากนี้ พระ สาวตรียังมีลักษณะเด่นในฐานะเป็นเทวีผู้ใจบุญควย กล่าวคือ พระนางยกย่องคนที่ให้ ข้าวและน้ำเป็นทาน และพระนางก็เป็นผู้ให้เสมอ ทั้งนี้เพราะพระนางเล็งเห็นว่า ไม่มี ของกำนัลอื่นใดที่อยู่เหนือกว่า อาหารและน้ำ เพราะอาหารและน้ำทำให้สิ่งมีชีวิตได้รับ กำลัง ทำให้แข็งแรง ทานที่เป็นอาหาร จึงเป็นทานที่ดีเลิศ ฉะนั้นผู้ที่ให้อาหารเป็นทาน

^๑ Mbh.12.192.8-9, Mbh.R.12.199.

tasyanukampayā devī prītā samabhavattadā /
vedamātā tatastasya tajjāpyam samapūjathat //
samāptajapyastūtthāya sīrasā pādāyostathā /
papātadevyā dharmatmā vacanam cedamabravīt //

^๒ Mbh.12.192.18-20.

คือผู้ให้ของขวัญอันมีค่าแก่ชีวิต...

ควยเหตุนี้พระสาวตรีจึงเป็นเทวีที่มีใจกอบปรักค้ำชูจิตใจยิ่งนัก กับทั้งไม่เคย
ไขอำนาจในฐานะที่เป็นชายาแห่งพระพรหมแสดงความโกรธสาปใคร ๆ เลย พระนาง
จึงเป็นเทวีที่ประชาชนสักการบูชาเพราะคุณความดีเป็นที่ตั้ง

พระศจี หรืออินทราณี ชายาของพระอินทร์ มีเรื่องกล่าวในมหาภารตะโดย
ตลอดแสดงว่า เทพเจ้า ๓ องค์ ใ้รับการเคารพบูชาสูงสุด คือ พระศิวะ พระวิษณุ
และพระพรหม ส่วนเทพที่สำคัญยิ่งในสมัยพระเวทกลับมีฐานะตกต่ำลง ดังเช่น พระอินทร์
ถึงแม้พระอินทร์ยังคงมีชื่อเสียงในฐานะจอมเทพ แต่ก็มีสาเหตุที่เรื่องอำนาจยิ่งใหญ่และ
อยู่ในฐานะสูงสุดอีกต่อไป เมื่อเป็นดังนี้ พระศจี ผู้เป็นชายาของพระอินทร์จึงมิได้มี
บทบาทอะไรมาเท่า เทพเจ้า ๓ องค์ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ก็มีเรื่องราวในมหา
ภารตะว่า พระศจี เป็นผู้ให้ชายบางคนพยายามคิดค้นเพื่อจะเอานางไปเป็นชายา แต่
นางเป็นผู้มีคุณธรรมสูง มีความซื่อตรงต่อพระอินทร์แต่ผู้เดียวเสมอมา ไม่เคยยินดีด้วย
ชายอื่นเลย เช่น ครั้งหนึ่งเมื่อพระเจ้านहुษ (นัคดาของปุรุรวัส) ผู้เป็นราชาในโลก
และในสวรรค์เห็นชายาแห่งพระอินทร์ เขา พระองค์พยายามจ้องมองนางพลางกล่าวว่า

Mbh.13.66.4-6, Mbh.R.13.67.

yadannam yacca pāṇiyam sampradāyāśnute narah /
na tasmātparamam dānam kimcidastīti me matih //
annātpṛāṇabhṛtastāta pravartante hi sarvasaḥ /
tasmādannam param loke sarvadāneṣu kathyate //
annādbalam ca tejasca pṛāṇinām vardhate sadā /
annaḍānamatastasmācchreṣṭhamāha prajāpatih //

"ทำไมนางผู้เป็นชายาของพระอินทร์จึงไม่เอาใจใส่ต่อเราบ้างนะ เราก็เป็นราชาของเทพทั้งหลาย และปกครองโลกนี้ด้วยเหมือนกัน เราขอเชิญพระศิวมาเยือนวังของเราหน่อยเถิด"^๑ เมื่อนางได้ฟังดังนั้น พระศิวรีบไปขอความช่วยเหลือจากพระพหูสยัคี และกล่าวว่า "ข้าแต่พรหมณ กรุณาช่วยคุ้มครองข้าให้พ้นจากทาวนุษย์ด้วย ชามาหาพระองค์เพื่อขอเป็นที่พึ่ง..."^๒

อย่างไรก็ตาม ทาวนุษย์ก็ยังคงติดตามพระศิวไปยังสำนักของพระพหูสยัคี และทันทีที่ได้ยินคำฟ้องของชายาแห่งพระอินทร์ ทาวนุษย์โกรธมาก ต่อว่าพระพหูสยัคี พาดพิงถึงพระอินทร์ที่เป็นที่รักกับนางอหฺลยาผู้เป็นภรรยาของมหาฤๅษีเคาตมะ ในทำนองว่า พระอินทร์ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำลายความบริสุทธิ์ของหญิง ในขณะที่สามีของหญิงนั้นยังมีชีวิตอยู่^๓

^๑ Mbh.5.11.14-15, Mbh.R.5.11.

sa tāṃ samdr̥śya dustātma prāha sarvānsabhāsadaḥ /
indrasya mahisī devī kasmānmām nopatiṣṭhati //
ahamindro 'smi devānām lokānām ca tathes'varaḥ /
agaচ্chatu śacī mahyam ksipramadya nivesānam //

^๒ Mbh.5.11.16.

tacchrutvā durmanā devī brhaspatimuvāca ha /
rakṣa nām nahusādbrahmamastavāsmi śaraṇamgatā //

^๓ Mbh.5.12.6, Mbh.R.5.12.

ahalyā dharsitā pūrvamr̥sipatnī yasāsvinī /
jīvato bharturindrena sa vaḥ kim na nivāritah //

ทำไมพระพฤษ์สก็จึงไม่ขัดขวางพระอินทร์ (คงที่ขัดขวางตนอยู่ในขณะนี้) ท้าวหนุชต์บอกว่า เห็นแนมจนพระศิวี่สะอื้นว่า ไท่ออกมาด้วยความเสียใจ นางกลาวย่ำว่า ไม่ขอเป็นทายา ของท้าวหนุชต์อย่างเค็ดเคา๑

ฝ่ายพระพฤษ์สก็ได่ไปปกป้องพระศิวี่ไว้ พร้อมกับประกาศว่า "จะไม่ส่ง พระศิวี่ให้ ราจีนี่แห่งพระอินทร์ เป็นผู้สัดเสียดังกองโลก และเป็นมเหสีที่พระอินทร์รัก และสนชอบ..."^๒ และกลาวต่อไปว่า "พระศิวี่เป็นหญิงที่บริสุทธิ์ ซื่อสัตย์ต่อสวามี และศตาของนางจะไม่ทำให้นางเป็นหมาย"^๓

อย่างไรก็ตามด้วยความรักสวามี พระศิวี่ได่ออกติดตามพระอินทร์ ไปยังที่ที่ พระอินทร์ซ่อนตัวอยู่^๔ แม้ระยะการเดินทางไปจะต้องข้ามภูเขาคิมวัต ข้ามทะเลกว้าง

^๑ Mbh.5.12.14-15, Mbh.R.5.12.

evamukte tu sã devī bāspamutsrjya sasvaram /
uvāca rudatī dīnā brhaspatimidam vacah //
nāhamicchāmi nahusam patimanvāsya tam prabhum /

^๒ Mbh.5.12.22.

etadevam vijānanvāi na dasyāmi sacīmīnām /
indranīm visrutām loke sakrasya mahiṣīm priyām //

^๓ S. "Saci" p.180.

^๔ ช่วงเวลาที่ท้าวหนุชต์ติดตามจะเอาพระศิวี่เป็นทายา นี้ พระอินทร์หนีไปแอบ อยู่ในกานบัวที่ทะเลสาบ เนื่องจากพระอินทร์ได่ซาพราหมณ์ในร่างของวฤตระ พระองค์ คตพระทัยกลัวจนกระทั่งต้องหนีไปซ่อน.

หลายโยชน์ก็ตาม แต่พระศจก็ไปถึง ที่นั่นเป็นทะเลสาบสวรรค์ มีคอกบัวหลวงสวยงาม
มาก นางมองเห็นพระอินทร์ซ่อนอยู่ในก้านบัว พระศจก็ใจยิ่ง^๑

ฝ่ายท้าวหนุั้น พระอศตยมุนีโคสาวปีให้กลายเป็นงูใหญ่ สิ้นอำนาจใน
สวรรค์ทันที^๒

สรุปว่าพระศจเป็นเทวดูซอัสตยต่อสวามีควรแก่การสรรเสริญยิ่ง

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ก็ยังมีเทวดูเป็นชายาของเทพบางองค์อีกประมาณ
๒๐ องค์^๓ ซึ่งพิจารณาแล้วที่มีบทบาทควรแก่นำมาศึกษาก็ยังมีบ้าง จะยกไปกล่าว
โดยละเอียดในบทที่ ๓ ของวิทยานิพนธ์ต่อไป แต่ก็มีชายาของเทพบางองค์ที่ก็เอย
นามเฉย ๆ ไม่ได้เล่าว่ามีบทบาทอะไร เช่น วารุณี ปรภคตา ปรภคตี เป็นต้น

อนึ่ง ผู้วิจัยได้จัดศึกษาของเทพเข้าไว้ในลักษณะศตริประเภทที่สอง นี้ค้าย
กล่าวคือ เทพธิดา หมายความว่าถึง ธิดาของเทพทั้งหลาย หรือมีฉะนั้นก็เป็นนางสวรรค์ที่
อยู่ในราชสำนักของเทพผู้ยิ่งใหญ่ แต่นางเหล่านี้มิได้มีบทบาทเด่นชัดเช่นนางอัปสร จึง
มิได้จัดไว้ในแบบนางอัปสรหรือนางฟ้า เทพธิดาเหล่านี้มีประมาณ ๑๕ องค์^๔ เช่น

^๑ Mbh. 5.14.10-15, Mbh. R. 5.14.

^๒ Mbh. 5.17.

^๓ คูนามชายาแห่งเทพโคในภาคผนวก.

^๔ ภูมิภาคผนวก.

นางคปตี (ธิดาของพระสุริยะ) นางเวทยานี (ธิดาของพระศุกร) นางสุนิธา (ธิดาของพระมฤตยู) นางอินทเรศนา (ธิดาของพระนารายณ์) นางกาลิกา (เทพธิดาอยู่ในสำนักของพระพรหม) ดังนี้เป็นคน ซึ่งเทพธิดาเหล่านี้บางนางก็กล่าวไว้เฉย ๆ แต่บางนางก็มีบทบาทการแกการศึกษาลักษณะตามแบบที่ผู้วิจัย ได้จัดไว้ในบทที่ ๓ ของวิทยานิพนธ์นี้ก็มี เช่น นางสุภัทรา หรือภัทรา ธิดาของพระโศมนัน มีเรื่องว่าพระวรุณเคยชมชื่นนาง เรื่องนี้จึงขอยกไปกล่าวให้ละเอียดในบทที่ ๓ หัวข้อ บทบาทของสตรีในฐานะผู้ออกต่อไป แต่ก็มีบทบาทเพียงไม่กี่คน จึงขอกล่าวถึงสตรีประเภทที่สอง ในมหาภารตะพอเป็นสังเขปเพียงเท่านั้น

๓. นางอัปสร

นางอัปสร คือนางที่กวีตั้งขึ้นเช่นเดียวกับแบบนามธรรมหรืออาการนาม จะต่างกับกวีที่ที่เป็นนางซึ่งกวีเห็นถึงความงามและเสน่ห์เหลี่ยมมารยาของสตรีอย่างชัดแจ้ง เป็นจุดเด่นโดยเฉพาะ นางอัปสรทุกคนล้วนแต่มีความงามเป็นเลิศ มีจิตวิญญวนและมีมารยามาก มุ่งให้ความอภิรมย์แก่บุรุษ และทำลายบุรุษในที่สุด^๑

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ ศักดิ์ศรี แยมแน็คตา, "สตรีในวรรณคดีสันสกฤต". วารสารคุรุปริทัศน์,

อัปสร แปลตามศัพท์ว่า "ผู้เคลื่อนไปในน้ำ"^๑ กำเนิดของอัปสรกล่าวไว้ต่าง ๆ กัน^๒ บ้างว่าพระพรหมสร้างนางอัปสรให้คู่กับคนธรรพ์^๓ บ้างว่า นางอัปสรเกิดเมื่อมีการกวนเกษียรสมุทร^๔ บ้างว่าเป็นธิดาของพระทักษะ^๕ และว่าเดิมอยู่ในน้ำ^๖ ฯลฯ ดังนี้เป็นต้น อาจจะเป็นที่สงสัยว่านางอัปสรมีชาติกำเนิดไม่เป็นที่แน่ชัดนี้เอง นางจึงได้ตกเป็นของกลาง และได้นามอีกว่า สุรางคณา (เมียบเทวดาทั่วไป)^๗

^๑ MW. "Apsaras" p.59.

^๒ หลักฐานในมหากาพย์บอกแต่เพียงว่า นางอัปสร ๖ คน คือ นางอูรวตี, ปูรวจิตติ, สหขันยา, เมเนกา, วิศวาจี และชฤตจาจี เป็นผู้มาเกิดก่อน และนางเมเนกาเกิดจากพระพรหมเป็นคนแรก

Mbh.1.68.67.

urvasī pūrvacittisā sahajanyā ca menakā /
visvācī ca ghṛtācī ca śadevāpsarasāmyarāḥ /
tāsām mām menakā nāma brahmayonirvarāpsarāḥ //

^๓ MW. p.59.

^๔ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ, เทพเจ้าและสิ่งนารู,
หน้า ๒๓๓.

^๕ E. Washburn Hopkins, Epic Mythology, p.48.

^๖ Shakambhari Jayal, The Status of Women in the Epics,
p.213.

^๗ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ, เทพเจ้าและสิ่งนารู,
หน้า ๒๓๔.

นางอัปสร เป็นศิลปินผู้มีความสามารถยอดเยี่ยมในการขับร้องพจนรา เป็น
บริวารบำเรอพระอินทร์ มีหน้าที่ขับร้องพจนรารับแขกผู้มาเยือนสวรรค์^๑ และมักจะ
โน้มน้าวหัวใจชายโหดงโหด และประสบความสำเร็จครอน ฉะนั้นจึงมีเรื่องราวเป็น
อันมากที่กล่าวถึงพระอินทร์ให้นางอัปสรให้ไปทำลายตชะอุ่มที่มีเศษแก้ว เพราะพระ-
อินทร์กลัวตชะอุ่มจะแย่งชิงความเป็นใหญ่ไปจากคนเดียว

นางอัปสรที่มีชื่อปรากฏในมหากาพย์ทั้งหมด ๖๐ คน^๒ ผู้วิจัยขอนำข้อมูลที่
ศึกษาจากมหากาพย์มาเสนอไว้เพื่อให้เห็นภาพเป็นแนวทางว่า บทบาทและฐานะของนาง
อัปสร ซึ่งเป็นสตรีประเภทหนึ่งในกาพย์มหากาพย์มีลักษณะเป็นอย่างไร โดยจะกล่าวถึง
เพื่อเป็นตัวอย่าง ๓ คน คือ

ศูนย์วิทยพัชรากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ Mbh.1.114.

^๒ ดูภาคผนวก.

นางเมนก่า เป็นนางอัปสรุคนแรกที่พระอินทร์ส่งลงมาช่วยวณฤชวิศวามิตร^๑ ผู้ที่กำลังบำเพ็ญตบะอย่างเคร่งครัด เมนก่าจะร้องเรียนว่า ฤชวิศวามิตรนั้นมีคุณสมบัติดีเลิศ นอกจากพลังการบำเพ็ญตบะทำให้พระอินทร์หวั่นกลัวแล้ว ฤชวิศวามิตรยังมี-

^๑ Mbh.1.65.20-26, Mbh.R.1.71.

tapyamānah kila purā visvāmitro mahattapah. /
 subhṛsāṃ tāpayāmāsa śakram suraganesvaram //
 tapasā diptavīryo 'yam sthanānmām cyāvayediti /
 bhītaḥ purandarastasmānmenakāmidamabravīt //
 guṇāirdivyāirapsarasām menake tvam viśiṣyase /
 sreya me kuru kalyāṇi yattvāṃ vakṣyāmi tacchrnu //
 asāvādityasankāso visvāmitro mahātapāh /
 tapyamānastapo ghoram mama kampayate manah //
 menake tava bhāro 'yam visvāmitraḥ sumadhyame /
 samsitātṃ sa durdharsa ugre tapasi vartate //
 sa mām na cyāvayetsthānāttam vāi gatvā pralobhaya /
 cara tasya tapovighnam kuru me priyamuttamam //
 rūpayāivanamādhuryaceṣṭitasmitabhāsītāih /
 lobhayitvā varārohe tapasah samnivartaya //

เมื่อฤชวิศวามิตรบำเพ็ญตบะอย่างเคร่งครัดอยู่นั้น พระอินทร์ได้ส่งให้นางเมนก่า นางอัปสรผู้สวยงามที่สุดคนหนึ่ง ลงไปช่วยวณฤชวิศวามิตรที่นั่นด้วยมายาและความน่ารักของนาง.

ความสามารถอย่างอื่นอีกนานัปการ^๑ อาทิ เกิดมาเป็นกษัตริย์ แรกกลายเป็นพราหมณ์^๒ ไศสรวางแม่น้ำลึกที่ลุ่มขามฟากใต้อย่างยากลำบาก ซึ่งใจเป็นสายธารประกอบการ สักการะทางศาสนา แม่น้ำนั้นคือ แม่น้ำเกาเกีระ^๓ สามารถระทบเท้าทำให้โลกทั้ง โลกสิ้นสะเทือน...และยังสามารถแยกภูเขาพระสุเมรุออกจากโลกพร้อมกับทำลายให้ สิ้นซากได้อีกด้วย...^๔ นางจึงเกรงว่าจะทำงานให้พระอินทร์ครั้งนี้ไม่สำเร็จ แต่ควย เลหเหลือยมของนางอัปสร นางเมณฑาไศเสนอพระอินทร์ผู้เป็นนายขึ้นว่า "บางที่ นางอาจจะไศหาไศกลุ่ศควยความปลอดภัย โดยขอใ้พระอินทร์ส่งพระมรุต (เทพเจ้า

^๑ Mbh.1.65.27-39.

^๒ Mbh.1.65.29, Mbh.R.1.71.

mahābhāgam vasistham yah putrāiristāirvyayojayat /
ksatre jātasca yah pūrvamabhavadbrāhmano balāt //

^๓ Mbh.1.65.30.

sāucātham yo nadīm cakre durgamām bahubhirjalāih. /
yām tām puṇyatamām loke kāusikiti vidurjanāh //

^๔ Mbh.1.65.36.

tejasā nirdahellokānkampayeddharanīm padā /
saṁkṣīpocca mahāneruṇ tūrnāmāvartayettathā //

แห่งลม) ไปที่นั่นก่อน เพื่อเลิกเสื้อผ้าของนาง และให้มันมละ (มนมถ = เทพเจ้าแห่งความรัก) ไปช่วยนางควย"^๑

ในที่สุดนางเมณฑากาย้วยวนฤวิศวามิตรสำเร็จ นางเมณฑาทั้งครรภ์ ครั้นถึงกำหนดคลอด นางก็ไปคลอดธิดาที่งวักไถ่ในป่าริมฝั่งแม่น้ำมาลินี^๒ แล้วนางก็กลับไปยังที่อยู่เดิมในสวรรค์

เมื่อทารกนอนถูกทอดทิ้งอยู่ในป่านั้น เหล่านกและสัตว์ป่าต่างช่วยกันดูแลให้อาหาร ครั้นฤๅษีก็แวะเดินผ่านมาพบทารกจึงตั้งชื่อว่า สกุนตลา^๓ (ผู้หนักเลี้ยงดู) และพานางสกุนตลาไปเลี้ยงไว้เป็นลูก

^๑ Mbh.1.65.41, Mbh.R.1.72.

kāmaṃ tu me mērutastatra vāsah
prakrīditāyā vivrnotu deva /
bhavēcca me manmathastatra kārye
sahāyabhūtastava deva prasādat /

^๒ Mbh.1.66.1-9, Mbh.R.1.72.

^๓ Mbh.1.66.14, Mbh.R.1.72.

nirjane ca vane yasmācchakuntāih pariraksitā /
śakuntaleti nāmāsyāh kṛtaṃ cāpi tato mayā //

อนึ่ง ไทกลามาแล้วว่า นางอัสรมีหน้าที่ขบรวง ฟอนร่าอยู่บนสวรรค์ ซึ่ง
 ต้องคลุกคลีอยู่กับคนธรรพทั้งหลาย ผู้มีหน้าที่เล่นดนตรีขบรวงอยู่ในแดนสวรรค์เช่นกัน^๑
 นางอัสรจึงมักจะเสพรักเพลิงเพลิงกับคนธรรพเสมอ นางเมนกาก็เช่นกัน เกี่ยวกับ
 เรื่องนี้ในอาทิบรรพ บทที่ ๘ มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งภษตรีขของเหล่าคนธรรพ นามว่า
 วิศวาวัส มาหลงเสน่ห์คิดพันนางเมงกา จนนางมีครรภ์ ครั้นครบกำหนดก็ได้ไปคลอด
 ใกล้อาศรมฤๅษีสถูลเกต แล้วนางเมนกาก็ทิ้งลูกไว้ที่ฝั่งน้ำใกล้อาศรมฤๅษีอีกแห่งเคย^๒
 ฤๅษีสถูลเกต พบทารกหญิงนอนดิ่งอยู่ จึงนำไปเลี้ยงไว้จนเจริญวัยเป็นหญิงสาวที่กอปร
 วยความงาม และความเป็นเลิศ ฤๅษีตั้งชื่อว่า ปรมัทวรา^๓ (ปรมทุวรา)

^๑ Mbh.1.114.

^๒ Mbh.1.8.5, Mbh.R.1.8.

etasrinneva kāle tu nenakāyaṁ prajājñivān /
 gandharvarājo viprase viśvavāsuriṭi smutaḥ //
 athāpsarā menakā sā taṁ garbhaṁ bhṛgunandana /
 utsasarja yathākālaṁ sthūlakeśāsramam prati //

^๓ Ibid.

เกี่ยวกับเรื่องราวของนางเมณฑาในมหากาพย์ตอนนี้ กวีได้ทำให้นางเมณฑา
ไว้ว่า "นางเมณฑาให้กำเนิดทารกไว้ใกล้อาศรมฤๅษี แล้วทิ้งทารกที่ฝั่งน้ำใกล้ ๆ นั้น
นางเมณฑาเป็นหญิงที่ไร้ความสงสาร และไร้ความอาย..."^๑

นางขฤๅคัจ ได้ชื่อว่าเป็นนางอัปสรที่มีความสวยเป็นพิเศษ^๒ อันที่จริงนาง
เป็นเมียของ ปรมาตี มีบุตรด้วยกันชื่อ รุรุ^๓ แต่ด้วยลักษณะนิสัยชอบสนุกเพลิดเพลินใน
กามารมณ์แห่งนางอัปสร นางขฤๅคัจซึ่งมีลูกและผิวแฉฉานก็ยังคงไร้ความสวยยั่วชวน
ฤๅษีให้ตะแบก หลายครั้งหลายคราว จนมีลูก คึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอาศรมพรพ
บทที่ ๑๒๑ เล่าว่า เมื่อครั้งฤๅษี ภรทวาช นักพรตผู้ยิ่งใหญ่บำเพ็ญตบะอย่างเข้มงวดอยู่
ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ฤๅษีได้เดินไปตามริมน้ำ เพื่อไปอาบน้ำชำระร่างกาย ครั้นมาถึงที่
จะอาบน้ำ ฤๅษีเห็นนางอัปสรขฤๅคัจ^๔ ซึ่งเป็นสาวรุ่นและสวยมาก ควยจริตทาทางที่ยั่วชวน

^๑ Mbh.R.1.8.

She brought forth an infant near the hermitage of Rishi. And dropping
the newborn infant on the banks of the river, Menaka, the Apsara,
being destitute of pity and shame, went away.

^๒ V. Mani. "Ghrtācī." Purānic Encyclopaedia, : 291

^๓ Mbh.1.121.3, Mbh.R.1.131.

pramaterapyabhūtpuro ghrtācyām rururityuta /

^๔ Mbh.1.121.3, Mbh.R.1.131.

mahārsistu bhavadvājo havirdhāne caranpurā /
dādarśapsarasam sāksādghrtācīmāplutāmr̥sih //

ในกาม ประกอบกับร่างที่แทบจะเปลือยเปล่า เนื่องด้วยนางเพิ่งขึ้นจากน้ำ เสื้อผ้า
บางหลวมแนบเนื้อไม่เป็นระเบียบนั้น เป็นเหตุให้ฤๅษีภรรยาที่ไม่สามารถระงับอารมณ์
ไว้ได้ หัวใจว้าวุ่น ตบะแตก ทันใดนั้นกาโมทกก็ไหลออกมา ฤๅษีจึงเก็บกาโมทกนั้นไว้
ในภาชนะ เมื่อถึงกำหนดเกิดเป็นเด็กชาย ฤๅษีให้ชื่อว่า โทรม^๑ (โทรม = ภาชนะไม้)^๒

หลังจากครั้งนั้นแล้ว ฤๅษีภรทวาทก็ยังคงถูกนางอัปสรขมฤตาจีติดตามยั่ววนในท่า-
นอนเคียงกันอีก^๓ ครั้งหลังนี้ฤๅษีเก็บกาโมทกไว้ในกระตังบายไม้ เกิดเป็นทารกหญิง ชื่อว่า
ศรุตาวตี^๔

อนึ่ง ในมหาภารตะยังมีข้อความว่า นางอัปสรขมฤตาจีมีเล่ห์กลคอยหาโอกาส
ยั่ววนฤๅษี ที่สำคัญ ๆ เสมอมา กล่าวคือ ครั้งหนึ่ง เมื่อฤๅษีอาสาล้างล้างล้างไม้เพื่อติดไฟ

^๑ Mbh.1.121.4, Mbh.R.1.131.

tasyā vāyuh samuddhūto vasanam vyapakarsata /
tata 'sya retascaskanda tadṛṣirdrona ādadhe //

^๒ MW. "Drona" p.502.

^๓ Mbh.9.47.57, Mbh.R.9.48.

bhāradvājasya viprarseh skannam reto mahātmanah /
drstvēpsarasamāyāntim ghrtācīm prthulocanām //

^๔ Mbh.9.47.59-60.

นางมฤตยาคีผู้มีความสวยมากเข้ามาในเวลานั้น ฤๅชยาสเกิดความรักทันที^๑ เมื่อนางเห็นฤๅชยามีความวาววุ่นก็ลองใจทดลองบายโดยแปลงเป็นนกแก้วตัวเมีย และเข้าไปติดฤๅชยีกำลังสีไม้อยู่^๒ อร่างไรก็ตาม ฤๅชยาสพยายามออกกลิ่นอารมณ์ฟุ้งชานไว้ โดยการนั่งสีไม้ต่อไป แต่แทนที่จะสำเร็จก็หาไม่ เพราะกาโมทกไหลออกมา ต่อมาเกิดเป็นเด็กชาย ฤๅชยให้ชื่อว่า สุก^๓ (นกแก้ว)^๔

นางอุรวคี คังโคกล่าวมาแล้วว่านางอัสรเป็นนางบำเรอคอยบริการรับใช้พระอินทร์ และนอกจากพระอินทร์จะส่งให้ไปทำลายทมะฤๅชยเคว ยามิโศพระอินทร์โปรดปรานใคร ก็จะยกนางอัสรให้เป็นรางวัลแก่ผู้นั้นด้วย เช่น เรื่องของนางอัสรอุรวคีผู้มีความสวยสวยเป็นเลิศผู้นี้ มีเรื่องเล่าอยู่ในวนบรพพทที่ ๔๖ โดยสรุปว่า ครั้งหนึ่งพระอินทร์มีคำสั่งให้นางอุรวคีเข้าไปเฝ้าเจ้าชายอรุชุน (โอรสของพระอินทร์) ในเวลาเที่ยงคืน เพื่อให้อรุชุนเจ้าชายหนุ่มรูปงามได้ศึกษาศิลปการอยู่ร่วมกับสตรี เมื่อได้รับคำสั่ง นางอุรวคีพุกขื่นด้วยความสุขใจยิ่งว่า "ทำไมฉันจึงจะไม่เลือกอรุชุนเป็น

^๑ Mbh.12.311.2, Mbh.R.12.325.

atha rūpam param rājanbibhratīm svena tejasā /
ghrtācīm nāmāpsarasamapasya dbhagavānrsih //

^๒ Mbh.12.311.4.

sā ca krtvā tadā vyāsam kāmasamvignamānasam /
sukī bhutvā mahārāja ghrtācī smupāgamat //

^๓ Mbh.12.311.1-11.

^๔ MW. "Suka" p.1079.

รักรักของฉัน... ฉันก็อยู่ที่อำนาจของเทพเจ้าแห่งความรักอยู่แล้ว ฉันจะไปหาอรชุน
 ควยความยินดี"^๑ แลวนางก็เริ่มลงมืออาบน้ำชำระร่างกายจนสะอาดหมดจด พลัง
 จินตนาการเห็นเตี้ยงาม ปรากฏควยที่สวยงาม^๒ ฯลฯ ซึ่งนางกับอรชุนจะเสพรักกัน
 บนเตียงนั้นภายใต้แสงจันทร์ทั้งสองลอดเข้ามาภายในที่อยู่ของอรชุน ฯลฯ นางอรชุนที่
 เตรียมพร้อมในการที่จะให้ความงามวิยวนใจชายหนุ่มให้หลงใหล นางแต่งกายด้วย
 เสื้อผ้าสีเมฆบางพลิ้ว ขอเทพประทับควยกำไลติดลูกพรวน ตะโพนกลมสูงจุ เนินน้อยๆ
 ถิ่นกระเพื่อมมีสร้อยหยอยแขวนอยู่หว่างอกที่ประพรมควยนำหอมไม้จันทน์ สังกัดหอมหวล
 ยามก้าวเดินคุณนางพญางามยิ่งจนหาสาวสวรรค์ใดเปรียบมิได้^๓ แต่นางอรชุนที่ทำงาน
 ครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะว่ามีเมื่อนางไปถึง อรชุน (ผู้ซึ่งไม่ทราบเหตุการณ์
 มาก่อน) เห็นนางถึงกับตกใจ รีบทำความเคารพแล้วปิดตา ครั้นหายงงแล้ว อรชุนถาม
 นางถึงเหตุผลที่ต้องเดินทางมายามค่ำคืนเช่นนี้ นางจึงเล่าเรื่องทั้งหมดให้ทราบ แต่
 อรชุนปฏิเสธ โดยให้เหตุผลว่า พระองค์รักและเคารพนางอรชุน เหมือนดังรักและ

^๑ Mbh.R.3.45.

Why should I not then, choose Arjuna for a lover ? ... I am already under the influence of the god of love. I shall gladly go to Arjuna.

^๒ Mbh.R.3.46.

... And her imagination wholly taken up by the thoughts of Arjuna, she mentally sported with him on a wide and excellent bed laid over with celestial sheets. ...

^๓ Ibid.

เคารพ นางกุนตี นางมาถรี และพระศจี (คือรักकुमारดา) จึงไม่ขอรวมรักควย^๑
 แมนางอุรวสีจะให้เหตุผลโอโลมควยเสียอันไพเราะเป็นเวลานาน และบอกว่า "นาง
 อัสรทั้งหลาย มีอิสระในการรวมรักกับใครก็ได้" แต่ก็ไม่ผล เพราะอรชุนขึ้นกราน
 ไม่ขอรวมรักควย^๒

เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้นางอุรวสีได้รับความอาย และโกรธมาก ก่อนจากไป
 นางจึงสาปอรชุนว่า ในวันหนึ่งข้างหนอออรชุนจะต้องอยู่ท่ามกลางหมูสตรี โดยที่มิได้มี
 ผู้เอาใจใส่ และถูกเหยียดหยามราวกับเป็นชนที่^๓ แลวนางอุรวสีก็กลับที่อยู่

อรชุนตอบนางอุรวสีว่า "โอหญิงงาม ท่านจงฟัง และขอให้เทพทั้งหลาย
 รับฟังควย ข้าขอบอกท่านตามความจริงว่า ข้าเคารพนับถือท่านเสมือนดังเคารพนับถือ
 นางกุนตี นางมาถรี และพระศจี คือท่านเป็นผู้ปกครองแห่งวงศ์ของข้า ท่านจึงเป็นผู้ที่
 ข้าเคารพนับถือ โอหญิงผู้มีผิวพรรณงาม ท่านจงไปเถิด ข้าโคโคคงคำนับและก้มลงกราบ
 แทบเทาของท่านแล้ว สมควรที่จะรับการคารวะของข้าคุณเป็นมารดาของข้าเอง และ
 ท่านก็ควรจะปกป้องข้าเสมือนบุตรคนหนึ่งควย" Mbh.R.3.46.

^๒ Ibid.

^๓ Ibid

Uravasi cursed Arjuna, saying, "Since thou disregarded a woman come
 to thy mansion at the command of thy father. ... O Partha, thou shalt
 have to pass thy time among females unregarded, ... and scorned as a
 eunuch."

ด้วยลักษณะนิสัยของสตรีแบบนางอัปสรซึ่งมีอยู่ในมหากาพย์ที่ผู้วิจัยนำมาแสดง ประกอบให้เห็นเด่นชัดขึ้นนี้ สรุปว่า ลักษณะของนางอัปสร คือ เป็นนางฟ้าที่มีรูปร่างงาม นางเป็นสมบัติกลาง ไม่มีเจ้าของ เทวดาจะยกให้เป็นรางวัลแก่ใครก็ได้ ยามใดที่เทวดา ไม่พอใจก็มักจะสาปเอามอย ๆ ดังเช่น นางอัปสรอทริกา^๑ ถูกพระพรหมสาปให้ลงมา เกิดเป็นปลา นางวรคา^๒ นางลคา^๓ ถูกสาปให้ลงมาเกิดเป็นจระเข้ เหล่านี้เป็นต้น

อนึ่ง เป็นที่น่าสนใจกว่าเด็ก ๆ ที่เป็นลูกของฤษีหรือกษัตริย์อันเนื่องด้วยนาง อัปสรนั้น เมื่อเติบโตขึ้นมักจะเป็นคนดีมีชื่อเสียง เช่น โทรณาจารย์^๔ นางศกุนตลา^๕ นางปรมัทวรา^๖ และนางศรุตาวตี^๗ เป็นต้น แต่นางอัปสรเมื่อคลอดลูกแล้วก็ทิ้งไป

^๑ S. "Adrikā" p.16.

^๒ Ibid., "Varagā" p.170.

^๓ Ibid., "Latā" p.446.

^๔ ลูกของฤษีภรวาทาศ ที่เกิดจากการยั่วยวนของนางอัปสรมฤตาจี อาจารย์ โทรณเป็นผูรรอบรูพระเวททั้งหมด

อภยคัมภีร์ ส. วทำศุจ. เวทานุคานี. จ. สรวุศะ/ Mbh.1.121.5.

^๕ ลูกของฤษีวิศวามิตรที่เกิดจากนางเมณฑกา นางศกุนตลาเป็นแม่เลี้ยงของ ท้าวทุษยันต์ นางเป็นลูกที่สี่ของพอบุณธรรมฤษีกันณะ และเป็นแม่ที่ดีเลิศของพระภค คุวิทยานิพนธ์ หน้า ๖๐ - ๖๔.

^๖ ธิดาของคณธรรพวิศวาสูกกับนางเมณฑกา เป็นหญิงที่กอบปรักควยความดีงาม เป็นเลิศ Mbh.1.8.

^๗ ลูกของฤษีภรวาทาศกับนางอรูวตี นางศรุตาวตีเป็นหญิงที่บำเพ็ญพรตอย่าง เข้มแข็งและซื่อสัตย์ คุวิทยานิพนธ์ หน้า ๑๗๐ - ๑๗๑.

จะไม่รับผิดชอบในการเลี้ยงลูกแม่แต่น้อย เด็กเติบโตขึ้นมาได้ก็ด้วยความช่วยเหลือเลี้ยง
 ฟูของบุคคลอื่น เช่น กษัตริย์หรือสัตว์ต่าง ๆ นางอัปสรทั้งหลายจึงมิได้ทำหน้าที่ของแม่ที่แท้จริง
 มีว่เพียงแต่รู้เพิลิดเพิลินสนุกสนานอยู่กับเรื่องกามารมณ์ จึงอาจเป็นเหตุให้ปราชญ์ประ-
 นาคมสตรีทั่ว ๆ ไปตั้งในอนุศาสนบรรพ บทที่ ๓๘ ว่า "ผู้หญิงเป็นรากฐานของความชั่ว
 ไฟไม่เคยอ้อมเชื้อคือพื้น มหาสมุทรไม่เคยอ้อมควยน้ำ ผู้ทำลายไม่เคยอ้อมควยการฆ่า
 เหล่านี้มีอุปมาฉันใด ผู้หญิงก็ไม่เคยอ้อมควยความรักจากชายฉันนั้น"^๒

๔. สตรีที่ให้อำเนิดสัตว์และพืช และที่เป็นลูกเมียของสัตว์

ในมหากาโรทกะวิไลสมมุติสตรีให้เป็นผู้ให้อำเนิดสัตว์และพืชบางจำพวกด้วย
 เท้าที่สำรวจมี ๒๕ คน^๑ ซึ่งมีบทบาทน้อยมาก แต่ผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่า นางเหล่านี้
 ก็สำคัญควรแก่การกล่าวถึง เพราะได้ชื่อว่าเป็นแม่และสตรีเหล่านี้ ส่วนใหญ่ก็เป็นลูกหลาน
 ของพระทักษะ และนางบางคนก็เป็นผู้ให้อำเนิดสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ เช่น พญาครุฑ และนาค

^๑ Mbh.13.38.1.

strinām svabhāvamicchāmi ... / striyo hi mūlam doṣānām ... //

^๒ Mbh.13.38.25-26.

nāgnistrpyati kāsthānām nāpaganām mahodadhiḥ /
 nāntakah sarvabhūtānām na pumsām vāmalocanāḥ //
 idamanyacca devaṛṣe rahasyaṃ sarvayositām /
 dr̥stvāiva puruṣam hr̥dyam yonih praklidyatestriyah //

^๓ ฤภาคผนวก.

เป็นคน สตรีประเภทที่มีกล่าวอยู่ในอาทิภรรยา บทที่ ๖๐ ว่า บุตรีของนางตามรา^๑ กับ
ฤๅษีกัสยป จำนวน ๕ คน เป็นผู้ให้กำเนิดสัตว์^๒ คือ

นางกาคี ให้กำเนิดนกกาทั้งหลาย

นางเสนี (เสนี) ให้กำเนิดเหยี่ยว นกแร้ง และไก่กู่ทั้งหลาย

นางภาสกี ให้กำเนิดไก่ตัวเมียทั้งหลาย

นางธฤตราษฎรี (ธฤตราษฎรี) ให้กำเนิดเป็ดตัวเมีย หงส์และห่านทั้งหลาย

นางสุกี ให้กำเนิดนกแก้วทั้งหลาย^๓

^๑ บุตรีของพระทักษะ ๑๓ คน เป็นภรรยาของฤๅษีกัสยป มีนางตามรา
นางโกรชวสา นางวินตา และนางกัทรุ เป็นต้น

^๒ Mbh.1.60.54-56.

kākīm śyenīm ca bhāsīm ca dhṛtarāstrīm tathā sukīm /
tāmra tu susuve devī pancāitā lokaviśrutāh //
ulūkānsusuve kākī śyenī śyenanvyajāyata /
bhāsī bhāsājanayadgrdhrāmscāiva janādhipa //
dhṛtarāstrī tu hamsāmsca kalahamsāmsca sarvasah /
cakravākāmsca bhadram te prajājñe sā tu bhāminī //
sūkī vijajñe dharmajña sukāmeva manasvinī /

^๓ Ibid.

บุตรของนางโอรชวสากัมภ์กัศยป จำนวน ๕ คน เป็นผู้ให้กำเนิดสัตว์ชนิด
ต่าง ๆ ควคือ^๑

นางมฤคิ ให้กำเนิดกวางทั้งหลาย

นางมฤคมันทา (มฤคมนุทา) ให้กำเนิดหมีทั้งหลายและสฤมร^๒

นางหรี ให้กำเนิดสิงห์ทั้งหลาย และโคกลางคูด

นางภัทรมนา (ภัทรมนา) ให้กำเนิดช้างสวรรค์ คือช้างไอราวต^๓

นางมาตังคี (มาตงคี) ให้กำเนิดช้างทั้งหลาย

นางศารทูลี (ศารทูลี) ให้กำเนิดสิงห์โต เสือโคร่ง และเสือดาวทั้งหลาย

นางโรหิณี ให้กำเนิดวัวทั้งหลาย

นางคันธารวี (คณฑารวี) ให้กำเนิดม้าทั้งหลาย

นางสุรสา ให้กำเนิดงูทั้งหลาย

ส่วนนางวินตา ให้กำเนิดบุตร นามว่าอรุณและครุฑ และนางกัทรู ให้
กำเนิดนาคทั้งหลาย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ Mbh.1.60.58-68.

^๒ กส. "สฤมร" กวางอน, ลูมฤค หน้า ๑๒๖๖.

^๓ กส. "ไอราวต" ช้างของพระอินทร์ หน้า ๑๔๘.

นอกจากนี้ นางอนลา เป็นผู้ให้กำเนิดคนไม้ ๗ ชนิด ได้แก่ มะพร้าว
ตาล อินทผลัม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ไคกล่าวมาแล้วว่าบทบาทของสตรีในประเภทที่ ๔ มีน้อย แต่ก็
ยังมีเรื่องเกี่ยวกับนางวินตา (มารดาแห่งครุฑ) และนางกัทรู (มารดาแห่งนาค) ที่
ควรนำมากล่าวถึงไว้พอเป็นสังเขป ในฐานะและบทบาทที่ว่า สองคนนี้เป็นพี่น้องร่วม
ท้องเดียวกัน แต่อาจารย์ยากัน จนกระทั่งลูกตอลูกตองอาฆาตมาดหมางกันตลอดไป
มีเรื่องเก็บความโดยย่อได้ดังนี้

นางวินตาและนางกัทรูต่างก็เป็นชายาของพระกัศยปพระราชบิดา แต่ทั้งสอง
ไม่ชอบพอกัน ครั้งหนึ่งพี่น้องทั้งคู่เกิดซัดตามกันถึงเรื่องสีของมาจุใจศรพ (อุจฺใจศฺรว)
ซึ่งบุคคลขึ้นมาจากการกวนเกษียรสมุทร มามีสีขาวบริสุทธิ์ นางกัทรูถามนางวินตาว่า
มาจุใจศรพสีอะไร นางวินตาตอบว่า สีขาวล้วน นางกัทรูบอกว่า หางของมามีสีดำแซม
แล้วนางกัทรูก็ทำพนัน โดยที่ว่าใครแพ้ตองเป็นทาสของฝ่ายชนะ^๒ แล้วนัดตรวจสอบกัน
ในวันรุ่งขึ้น

^๑ Mbh.1.60.66.

sapta piṇḍaphalānvṛkṣāṇanalāpi vyajayata /

^๒ Mbh.1.18.2-4, Mbh.R.1.20.

yam nisāmya tadā kadrūvinatāmīdamabravīt /

uccāiḥśravā nu kimvarṇo bhadre jānihi māciram //

vinatovāca / sveta evāsvarājo 'yam kim vā tvam manyasesubhe /

brūhi varṇam tvamapyasya tato 'tra vipanāvāhe //

kadrūruvāca / kṛṣṇavālamaham manye hayamenam śucismite /

ehi sārḍham mayā dīvyā dāsībhāvāya bhāmini //

นางกัทรุฑูทาพนนั้นอยากจะได้ที่สาวมาเป็นทาสให้สามีใจ นางจึงบังคับพวกนาค
ลูกของนางให้แปลงกายเป็นชนสีด่าไปแทรกอยู่ในทางมา วันรุ่งขึ้นเมื่อไปคумаอุจโจศรพ
นางวินตัจฉิงแพ้นั้น ต้องตกเป็นทาสของนางกัทรุ^๑ แต่ต่อมาครุฑูเป็นบุตรโคชช่วย
นางวินตาศีให้พ้นจากความเป็นทาสได้

ควยเหตุนี้เอง ครุฑกับนาคทั้งหลายจึงเป็นอริกันไม่มีที่สิ้นสุด

นอกจากนี้ยังมีสตรีที่เป็นนางฟ้าหรือนางมนุษย์ แต่เป็นเมียของสัตว์ เช่น
นางคุณเกศี นางฟ้าผู้มีความงามยิ่ง บุตรีของมาตลีสวรรค์ของพระอินทร์ ซึ่งบิดาของ
นางออกตระเวนหาคุ้ยหัวทั้งสามโลก แต่หาไม่ได้ จนกระทั่งพบกับฤษีนารท ฤษีได้นำ
มาตลีไปยังโลกบาดาล พบนาคหนุ่ม ชื่อสุมุข นางคุณเกศีจึงได้แต่งงานกับนาคอยู่กินควย
กัน^๒ และนางกุมารีเมียของชนธูชัย ผู้เป็นพญางูเหล่านี้ เป็นต้น

สรุปว่า สตรีที่มีบทบาทและฐานะ จัดได้เป็นประเภทที่ ๔ นี้ มีอยู่ในมหาภารตะ
ควย แต่มีไม่มาก

ศูนย์วิทยพัทยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ Mbh.1.18.

^๒ Mbh.5.98.

๕. สตรีที่เป็นนางมนุษย์

เมื่อศึกษาเรื่องราวของสตรีในมหามารตะโดยตลอดแล้ว จะเห็นได้ว่า สตรีมีลักษณะนิสัยใกล้เคียงกับสตรีปัจจุบันมากที่สุด เรียกว่าเปลี่ยนสภาพจากนางฟ้า ทั้ง ๔ ประเภท ที่ไถ่กล่าวนำมาแล้ว มาสู่นางมนุษย์โดยสมบูรณ์ ตัวนางเอกที่ปรากฏ เช่น นางกุนที นางศกุนตลา นางคานธารี นางเทราปที หรือนางกฤษณา นางสีดา นางสาวตรี ฯลฯ ล้วนแต่เป็นสตรีที่มีลักษณะมีชีวิตจิตใจแบบนางมนุษย์เหมือนกันทั้งสิ้น สตรีเหล่านี้มีความทุกข์ ความเศร้าโศก ความรัก และจริตมารยาอย่างที่เรา คาดหวัง และคิดว่าผู้หญิงธรรมดาจะพึงมี จะพึงเป็น

ผู้วิจัยจะกล่าวถึงสตรีประเภทที่ ๕ นี้อย่างละเอียดในบทที่ ๓ ของวิทยานิพนธ์

นี้ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย